

ARTICULA

Artimagazine voor en van Artileden

*Willem Gorter met Zout
tekening Katelijne Davids*

HET ATELIER ALS VRIJPLAATS OF EEN GESPREK MET THEO DE FEYTER

Ronald Ruseler

De kunstenaar is soms noodgedwongen een zwerver, want een geschikte werkruimte vinden is niet zelden een probleem. Ook ik heb veel verschillende ateliers gehad. Na mijn academietijd ben ik klein begonnen door een kamer te huren in de villa van een Heemsteedse krasse oude baas, de heer van Waveren. Na de dood van zijn vrouw trok hij zich terug op haar atelier, de zolder-etage. De rest van het huis verhuurde hij en bij voorkeur bood hij onderdak aan jonge mensen die niet per sé doorsnee waren. Vooral kunstenaars van Ateliers 63 woonden en werkten bij hem in huis. Een jaar lang heb ik geschilderd in een kamer met balkon op het zuiden. Daarna begon een lang verhaal met werkruimtes die allengs geschikter en ruimer werden.

De mooiste tijd bracht ik door in de haven van IJmuiden. Daar beschikte ik over een zolder van 130 m2 boven een werkplaats waar scheepsschroeven werden gerepareerd. Iedere ochtend ontstak men onder mijn houten vloer met een knal het lasapparaat. Het stellen van de rood-verhitte bladen ging gepaard met ritmische mokerslagen, daarna begon het slijpen van naaf en schroef. Ik had met de jongens beneden een goede band, maar te midden van de hol-klinkende fabrieksgeluiden en ander lawaai bleef ik stadse import. In iedere ruimte die ik betrok plakte ik eerst de ramen af en liet de lucht zichtbaar. Dan schakelde mijn fantasie

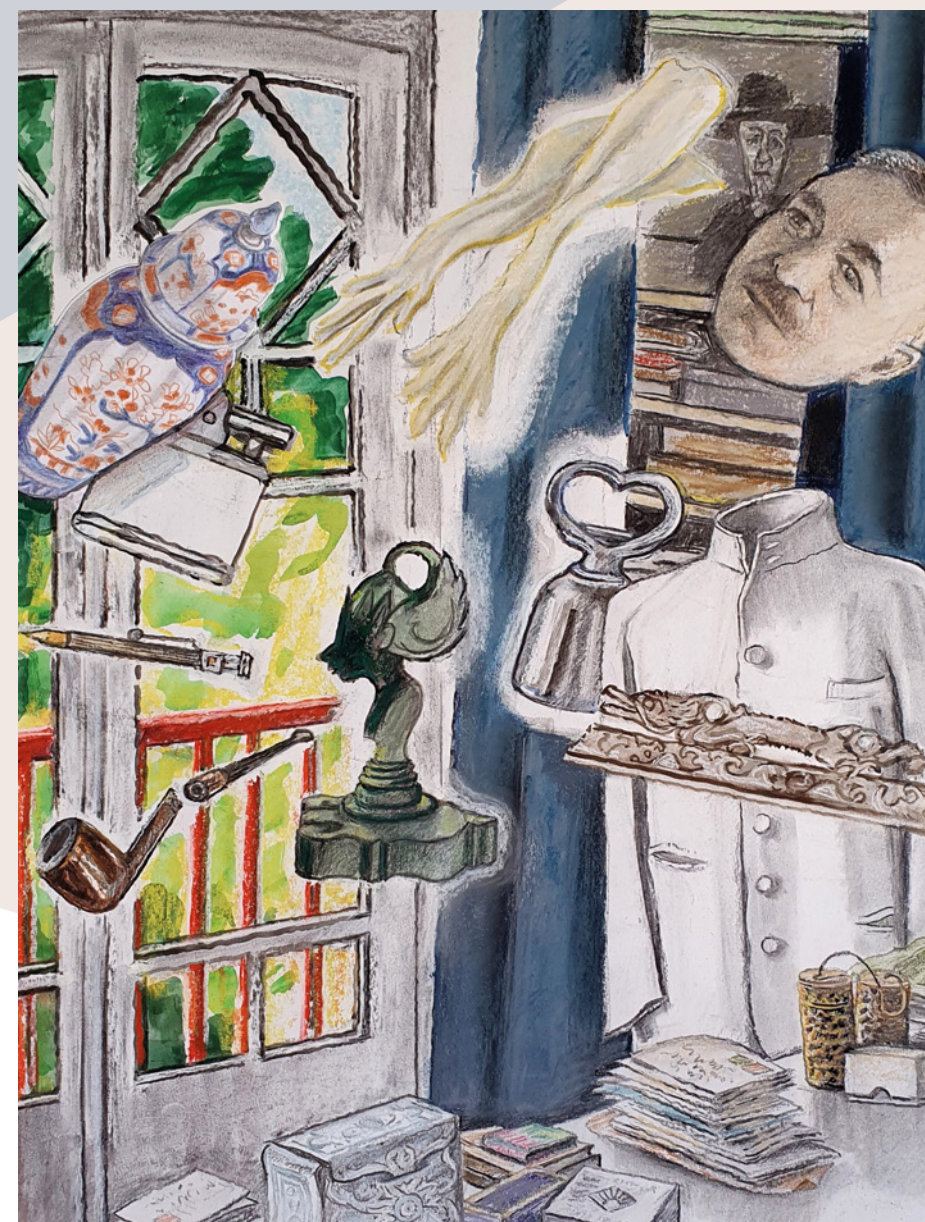
over naar de duinen, het strand of de zee. Werken ... en in het hoofd vooral weg van de stad. In het begin bestond mijn blik op de buitenwereld uit het testbeeld van een oude kleuren-tv en tegenwoordig staat meestal geluidloos een nieuwszender aan.

Tijdens het afbouwen van een tentoonstelling sprak ik niet zolang geleden Theo de Feyter over het belang van een goed kunstenaarsatelier. De ideale ruimte waar je ongestoord je gang kon gaan. Theo vertelde dat hij alweer enige tijd in de Jan Steenstraat te

Theo de Feyter, Jan Steenzolder nr. 32 (Henri Wiessing en een prent van Jan Sluijters), gouache, pastel, houtskool, kleurpotlood, 49 x 64 cm. april 2024
"Dit stilleven is gewijd aan Henri Wiessing, de hoofdredacteur van de Nieuwe Amsterdammer. Zijn kop heb ik in papier nagemaakt. De voorstelling met de naakte vrouw komt uit een prent van Jan Sluijters voor de Nieuwe Amsterdammer. Het interieur is de Jan Steenzolder."

Theo de Feyter, Jan Steenzolder nr. 37 (Voorwerpen van Kees en Louise Wiessing), gouache, pastel, houtskool, kleurpotlood, 64 x 49 cm. 2024
"De titel is 'De terugkeer van Kees Wiessing uit Indië'. Kees Wiessing kwam in 1926 terug uit Indië met zijn hele hebben en houwen: souvenirs, een tropengarderobe, briefpapier en enveloppen, boeken, Chinees porselein, kleding van Louise, etc. In het midden zweeft een stempelzegel dat Kees als souvenir heeft laten maken op Java. Zijn eigen hoofd zweeft tussen de andere spullen in."

Amsterdam woonde en werkte. Toen hij eenmaal gesetteld was ontdekte hij de historische betekenis van de etage en hoe belangrijk zijn nieuwe atelier vroeger altijd geweest is.

De Jan Steenzolder

Meer dan een eeuw werkten in de Jan Steenstraat illustere voorgangers, waarvan de schilder Leo Gestel (1881 – 1941) er een van was. Na zijn studietijd aan de Rijksacademie huurde Gestel in 1904 de zolder als eerste. In het begin was het een kale, voormalige hooizolder voor de paardenstallen op de begane grond. Met vrienden en collega's deelde hij de ruimte op in kleine kartonnen bouwsels. Een wirwar van gangetjes gaf toegang tot de werkruimtes. Zo ontstond de befaamde Jan Steenzolder. In deze antiburgerlijke vrijplaats kwam de bohème van Amsterdam regelmatig langs. Anarchisten, socialisten, journalisten, schrijvers, verzamelaars en hun aanhangers kenden de weg naar deze voormalige hooizolder. Feitelijk was er sprake van twee etages. Ze waren met elkaar verbonden, omdat de stallen veel ruimte behoefden. Best groot eigenlijk voor die tijd. Tot op heden zijn er nog sporen van toen over gebleven. De schacht waar men de hooibalen naar beneden gooide is pas tijdens een renovatie in 1974 gesloopt. Goed beschouwd begon het verhaal van deze antiburgerlijke vrijplaats met een groep jongelui, vrouwen en mannen, waarvan Gestel de spil was.

Nescio en de anti-burgers

Theo zittend aan zijn werktafel en omringd door aantekeningen: 'Leo Gestel was een enorm sociaal figuur, een echte netwerker, die anderen de kans gaf zich hier te vestigen. Zij zetten zich af tegen de verstikkende burgerlijke omgangsvormen van die tijd. Over deze vrijgevochten twintigers heeft ook Nescio geschreven.'

Nescio beschrijft in de Titaantjes de sfeer, die hij goed kende door zijn vriendschap met Emile Den Hartog en was het helemaal niet eens was met wat de schilders van de Jan Steenzolder deden.

De Feyter citeert Nescio:

'Schilderen? Wie kon er nog schilderen, als je Bavink hoorde? Alles lieten de lui zich voorzetten, letterlijk alles. Ik moest maar

eens een schilderij maken. Dat was ik zelf, Koekbakker. Hij zou me zeggen wat ik doen moest. 'Je schildert twee horizontale banen, onder elkaar, even breed, een blauwe en een goudgele en in 't midden van die blauwe baan maak je een ronde goudgele vlek. En dan zetten we in den catalogus: No 666 De Gedachte, schilderij. En dan zenden we 't in op mijn naam: Johannes Bavink, 2de Jan Steenstraat, nummer zooveel en we prijzen 't voor f 800. Je zult eens zien wat ze er in ontdekken. Van alles, waar je zelf nooit een flauw benul van gehad hebt.'

Hoofdkwartier van de Avant-Garde

Door hun internationale contacten werd de zolder zo'n beetje het hoofdkwartier van de Nederlandse Avant-Garde. Jan Sluijters en anderen pionierden er in de modernste stijlen, zoals het Luminisme en Expressionisme.

Ook Mondriaan, die aan het Sarphatipark woonde, behoorde tot de vriendenclub. Later betrokken Mommy Schwartz en Else Berg een etage. Zij hadden een goede band met Charley Toorop en vooral Else had een bijzondere vriendschap met haar. Mommy en Else zijn in de oorlog gruwelijk vermoord in Auschwitz.

Jaren later in 1939, toen hij er allang niet meer woonde, bedankte Gestel zijn vriend, de politiek-radicalen socialist Henri Wiesing, voor zijn gastvrijheid. De Steenzolder was door diens inspanning nog steeds de geliefde vrijplaats, inclusief de *luxe* slaapplek en gevrijwaard van de bekrompen burgerij.

Boek van achtergelaten herinneringen

Theo de Feyter schrijft momenteel een boek over zijn huidige werkplek. Dat boek komt volgend voorjaar uit, samen met een tentoonstelling in Museum Belvédère te Heerenveen. Hij heeft feitelijk en door onderzoek, zoveel teruggevonden dat een goede historische verantwoording meer dan de moeite waard is. Het is altijd de bedoeling geweest dat de *Steenzolder* behouden bleef voor kunstenaars. De onlangs overleden schilder Willem den Ouden heeft de zolder na de oorlog eerst als kunststudent en later als docent aan de Rijksacademie in ere gehouden.

Theo opent een map met recente tekeningen en gouaches van verschillend formaat: 'Mijn voorgangers hebben hier veel bijzondere dingen achtergelaten, sommige nog van heel lang geleden. Die heb ik op mijn beurt weer gevonden ... Kijk daar liggen ze op tafel ... en in die koffers daar onder mijn bureau, vond ik hele briefwisselingen, kleding en souvenirs. Er lagen nog gipsmodellen, waaronder een putto, met potloodlijnen die zeker door Leo Gestel gezet moeten zijn. Daar heb ik aanwijzingen voor teruggevonden en er is zoveel meer, vandaar dat boek.'

We bladeren nogmaals door zijn tekenmap en volgen de archeologie van voorwerpen, terugblikken, ideeën, fantasieën en verbeelde verhalen. Theo de Feyter heeft met zijn nieuwste werk een wereld blootgelegd van een droom: het ideale atelier. De Jan Steenzolder is er één van.

Vogelenzang, 3 augustus 2025

Gelegheidschilderij door Leo Gestel voor een tentoonstelling in Arti, een zogenaamde 'komische tentoonstelling' (whatever that may be). Het stelt een stierengevecht voor met Mommy Schwarz als toreador. Het is gedateerd rond 1912. Het is op de Jan Steenzolder, die nu bij Theo de Feyter als atelier in gebruik is, gevonden en bevindt zich nu in Museum Schloss Moyland in Duitsland.

Leo Gestel, Mommy Schwarz als toreador, olieverf op jute, 200 x 120 cm. ca. 1912

Info
www.theodefeyter.nl

Foto: Miriam van Praag

WORLD PRESS PHOTO in Arti

Camiel Hamans

'Toen ik vijf jaar geleden hier aantrad, bleek tachtig procent van de winnaars van de Word Press Photo uit West-Europa of de Verenigde Staten te komen en toch spraken we over de Word Press Photo. Hier klopte iets niet, vond ik', vertelt Joumana El Zein Khoury, 'executive director' van de stichting die de jaarlijkse verkiezing organiseert van de beste persfoto's van de gehele wereld.

Helemaal vreemd was het misschien ook niet dat de selectie en keuze zo wester gericht was. Het initiatief is zeventig jaar geleden immers genomen door de Nederlandse Vereniging van Fotojournalisten, NVF. De wedstrijd voor de Zilveren Camera bestond al; die is in 1949 ingesteld en richt zich op Nederlandse fotojournalistiek. Steeds meer buitenlandse collega's wilden daaraan meedoen en daarom werd in 1955 de Word Press Photo in het leven geroepen. Vanuit Nederland en met de blik van toen. De eerste keer zijn driehonderd foto's geëxposeerd, in Arti. Bijna twee weken lang, van 3 tot en met 13 december waren de foto's daar te zien. Toenmalig minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Jo Cals, opende de expositie, waarvan honderd foto's uit Nederland kwamen.

Oost-West

Toenmalig NVF-voorzitter Peter van Breukelen die samen met langjarig secretaris van de organisatie Ben van Meerendonk aan

het roer stond van de nieuwe competitie, zorgde wel meteen voor een internationale jury. Maar zoals Van Breukelen in 1999 in een interview met Marie Louise Schipper

1955, tentoonstelling in Arti met minister mr. Cals

voor *Trouw* vertelde, ging het daarbij om een evenredige Oost-West-verhouding. Het waren immers de Koude Oorlogsjaren. 'Dus vroegen we twee Russen en twee Amerikanen, maar ook een Engelsman, een Duitser en een Fransman om de balans zo zuiver mogelijk te houden.'

Wereldkampioenschap

Joumana, die voordat ze de leiding van de World Press Photo op zich nam, jarenlang werkzaam was voor het Prins Claus Fonds dat wereldwijd culturele initiatieven ondersteunt, zag het als haar eerste opdracht om de wedstrijd inderdaad een mondiaal karakter te geven. 'Het was tijdens het wereldkampioenschap voetballen toen ik begreep hoe ik het moest doen. Daar is de wereld verdeeld in regio's die elk hun eigen competitie hebben en de besten daarvan komen naar het wereldkampioenschap.'

Joumana El Zein Khoury foto Caroline Waltman

Dat zijn we ook gaan doen. We hebben de wereld, inclusief China en Rusland, opgedeeld in zes regio's, elk met hun eigen jury. De leden moeten een gedegen kennis hebben van hun eigen regio. Elke jury selecteert zelf en beslist welke foto's door mogen naar de eindronde. Van de regionale winnaars moet er minstens een lokaal zijn. De voorzitters van de regionale jury's vormen samen met een onafhankelijke voorzitter de internationale jury. Elk jaar wordt de jury volledig vernieuwd. Zo lukte het ons om binnen een jaar van tachtig procent westerse winnaars naar tachtig procent lokale fotografen

Bezoekers eerste World Press Photo in Arti, dec. 1955

WORLD PRESS PHOTO

te gaan. Helaas is nog altijd maar dertig procent vrouw. We hebben natuurlijk ook meteen een nieuw reglement opgesteld en gezorgd voor goede manipulatiechecks, niet alleen op technisch vlak. Dus of de foto niet bewerkt is met handige programma's,

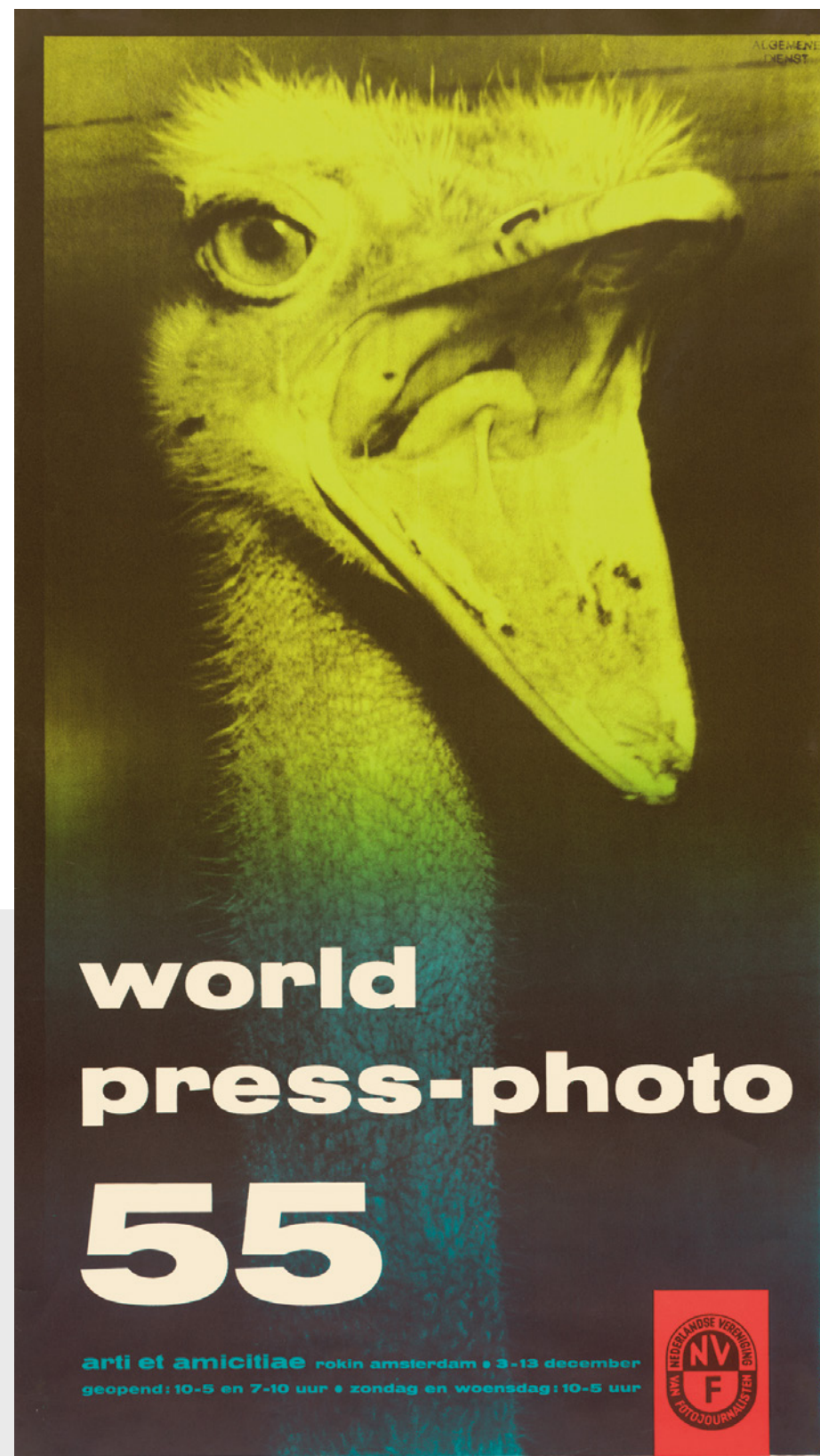
maar ook controleren we of het onderschrift klopt. Of de foto echt daar en daar gemaakt is, op die en die dag en of de verdere gegevens correct zijn. We hebben een heel researchteam dat dit soort zaken naloopt.'

Prijzen

'Vijf jaar geleden heb ik in een essay de vraag gesteld of we eigenlijk wel een wedstrijd nodig hebben. Met winnaars en prijzen. Het lijkt een beetje vreemd om bij nieuwsonderwerpen prijzen toe te kennen. Toch blijven we dit doen. Prijzen trekken de aandacht en daarmee zet je een spotlicht op een onderwerp en een fotograaf. Er wordt geschreven en gesproken over de foto, over het thema en het verhaal dat de foto vertelt en daarmee vestig je voor een tweede keer aandacht op wat de foto laat zien. Bovendien moeten we niet vergeten hoe gevaarlijk het beroep van fotograaf geworden is. Er zijn nog nooit zoveel fotojournalisten omgekomen als vorig jaar. Door deze wedstrijd bieden we fotografen en hun beroep een beetje erkenning, laten we zien wat zij betekenen voor de democratie. Het bekronen van een foto verandert niet alleen het leven van de fotograaf, bij voorkeur ook van fotografen uit gebieden waar we normaliter minder op gericht zijn, en natuurlijk ook van de geportretteerde maar tegelijk ook dat van de kijker. Doordat we bijzondere foto's uit het grote aanbod lichten, attenderen we het publiek op zaken die anders misschien onderbelicht gebleven waren. De winnende foto's worden overal getoond en daarmee wordt het verhaal opnieuw en deze keer nadrukkelijk geïnformeerd.'

Archief

'Bovendien maken we niet alleen de winnaar bekend en publiceren de winnende foto's. Elk jaar stellen we eveneens een grote tentoonstelling samen die een grote selectie biedt van ingezonden foto's. Die reist rond in Nederland en daarbuiten. Vanwege ons zeventigjarige bestaan presenteren we nu ook nog een extra expositie 'What Have We Done' met materiaal uit ons archief. Hiermee reizen we dit jaar naar Groningen,

Affiche eerste World Press Photo 1955

Johannesburg en Dhaka in Bangladesh. In deze thematisch opgebouwde tentoonstelling stellen we in feite vragen. Als je foto's uit ons archief bekijkt dan zie je dat vrouwen huilen en mannen redden. Geen ramp, of dat zijn de beelden. Zoiets zegt iets over de rol

die we traditioneel toekennen aan vrouwen en mannen. Dat hoeft je, als je een aantal van dat soort beelden naast elkaar zet, niet meer expliciet te formuleren. Door naar deze foto's te kijken realiseert de kijker zich bijna vanzelf hoe genderbepaald zijn wereldbeeld is.

Of neem foto's uit Afrika. Het merendeel van de beelden in ons archief toont Afrika als een exotisch werelddeel, een donker, duister gebied, veel meer dan een zwart. Foto's van hongersnoden, van burgeroorlogen, van leiders die zich daar blind voor houden in plaats van beelden waaruit respect, nuance of vertrouwen spreekt. Mannen, leert het archief ons, voeren oorlog, zijn het symbool van kracht, vrouwen zorgen of staan decoratief op de achtergrond.

Als je deze stereotypen keer op keer tegenkomt, besef je dat we onze verhalen op een andere manier moeten gaan brengen. 'Als de geschiedenis zich herhaalt – en daar lijkt het vaak op – moet de manier die we gebruiken om daarover te vertellen, evolueren, veranderen,' zegt de samenstelster van deze tentoonstelling, Christina de Middel, in een toelichting. Zo niet, blijven we in eenzelfde cirkel ronddraaien.'

Visuele geletterdheid

'Want dat is het doel van World Press Photo: verandering in de hoofden van de kijkers. Het gaat er ons niet om het publiek te shockeren, te confronteren met de ellende van de wereld. Natuurlijk kan een foto een wake-up call zijn, maar veeleer willen wij mensen verbinden door fotografie. Dat is duurzamer, beklijvender dan een plotselinge schok. Ik haal graag de woorden aan van Édouard Glissant, een Frans-Martinique schrijver en filosoof. Die zegt dat je moet proberen te veranderen door uitwisseling zonder daarbij jezelf te verliezen. Dat is mijn ambitie. Ik wil graag een relatie tot stand brengen tussen de kijker en dat wat aan de andere kant van de wereld gebeurd is. Maar daarvoor is tijd nodig. Niet alleen om het publiek te bereiken, maar vooral om het te leren te kijken. In onze opvoeding leren we lezen. Scholen en bibliotheken bieden boeken aan, laten ons zien hoe we met die informatie om moeten gaan. Voor beelden bestaat zo'n opvoeding niet. Niemand leert ons hoe naar beelden te kijken, hoe die te ontleiden, te interpreteren. Alfabetisering is een onderwijsdoel, over figuratieve literacy, visuele geletterdheid heeft niemand het. In een maatschappij die steeds verder visualiseert hebben we die juist nodig. Als we donderdag 23 oktober naar Arti komen, wil ik het hier graag ook over hebben.

Info

23 oktober 20.00 Arti Shuffle
World Press Photo

Tentoonstellingen op zaal:

THEY ARE PLACES WITHOUT LEAVES EN LIFE POTENTIAL 2.

Tekst Hans Kuiper

Soms passen twee verschillende tentoonstellingen op de bovenzalen van Arti goed bij elkaar. De programmeringscommissie verdient een compliment hiervoor. Niet dat ze hier mogelijk op zitten te wachten, maar deze keer is het opvallend.

They are Places Without Leaves en Life Potential 2 lijken zich ieder op eigen wijze te verhouden tot de relatie tussen mensen, urbaniteit en artificialiteit. In een land als Nederland, maar ook elders, kun je eigenlijk alleen nog spreken over een cultuurlandschap. Zelfs natuurgebieden worden volledig gepland, ontworpen en onderhouden door specialisten. Daarnaast tuurt menigeen uren per dag op een scherm, al lopend of zittend achter een bureau.

They Are Places Without Leaves

In *They Are Places Without Leaves* is er gekozen voor een collectief curatorschap en inrichting van de tentoonstelling. Doordat er murale elementen zijn geplaatst met een uniforme vormgeving, wordt er vanzelf een eenheid gecreëerd. "Onze tentoonstelling gaat over interconnectiviteit", zegt Sophie Wright, een van de initiatoren.

De murale elementen, muurtjes in dagelijkse taal, die verwijzen naar een stedelijke omgeving zijn vooraf in een atelier gemaakt. Ze bestaan uit gemetselde lagen van smalle

They are places without leaves

Foto's George Maas

Ersin Ekin Deconstruction 2025

bakstenen, waaromheen muren van witgeschilderde houten wanden zijn geplaatst, die later op zaal gedeeltelijk weer zijn opgebroken. De bakstenen muren eronder worden zo hier en daar zichtbaar. Deze arbeidsintensieve aanpak lijkt vooral te zijn verricht onder leiding van Arthur Jules, in samenspraak met de zeven deelnemende kunstenaars. De werken van de individuele kunstenaars staan tussen, hangen aan of liggen verankerd in deze murale elementen.

De tentoonstelling is geïnspireerd door teksten van de schrijver Italo Calvino over steden, hun spontane, stapsgewijze groei, waar panden ontstaan en verdwijnen of worden getransformeerd door nieuwe facades op oude structuren. "Het vormt een geheim discours, de regels zijn absurd en alles verbergt iets anders", zo schrijft hij.

Architecturale artefacten, het zien, voelen of zelfs ruiken van oude panden, archeologische overblijfselen uit een andere tijd, gemaakt door bouwers die veelal niet meer leven maar wiens nalatenschap nog een tijd te zien is, voordat ook hun werk wordt afgebroken of verval, lijkt een collectieve

fascinatie te vormen van deze groep kunstenaars. Het gaat daarbij niet alleen om louter materialiteit maar ook om rituelen die door de generaties heen zijn doorgegeven. Dit kunnen klaagzangen zijn bij de baar van een overledene, een praktijk die nog steeds bestaat in Zuid-Albanië en Noord-Griekenland en die onder meer te zien zijn in de video-installatie van *Kleoniki Stanich*.

Mede-initiator *Elena Giolo*, een van oorsprong Brusselse kunstenares die aan de Rietveld Academie studeerde, heeft haar sculpturen door de gehele ruimte kunnen plaatsen, geïnspireerd door bloemvormen, in de knop of geabstraheerd, gehouwen uit steen of gevormd met zout, bijenwas en hars. Zij hanteert technieken zoals die al gehanteerd werden in het Oude Egypte bij het balsemen.

Sophie Wright, filmmaker en schrijver, maakte ook een video-installatie over de maan, met over elkaar heen gelegde lagen van beelden, gefilmd met een DV-camera. Zij schreef een bijbehorende monoloog van de maan, die door een koptelefoon te beluisteren is. De maan beklagt zich, op

afstand, over alle rumoer, schermutselingen, bouw en destructie die op de aarde plaatsvindt. Het scenario ligt ook afgedrukt voor diegenen die liever meelesen. De installatie ligt verankerd in een muraal element en is van bovenaf te zien.

Luis Lecea Romera maakte enkele geluidsinstallaties, waarbij metalen delen of lange pianosnaren trillen door een infra-geluid, dat met het menselijk oor niet te horen is. Hij is een architect die zich met name bezighoudt met akoestiek in de ruimte. Er is ook een opmerkelijk werk te bewonderen van *Niklaus Mettler*, een installatie die om de drie minuten een geur uitstoot, naar mijn mening van een dompige, oude kelder. Geur activeert een speciaal deel van ons geheugen en ik kreeg inderdaad een flashback van de kelder in mijn oude huis, dat om de zoveel tijd onderliep met een laag water. Gaston Bachelard schreef ooit een fascinerend boek over deze 'poetics of space', de invloed van alledaagse architectuur op ons. Of een dompige geur leidt tot poëzie is nog maar de vraag, invloed heeft ze wel.

Life Potential 2

Life Potential 2, samen gesteld door *Ersin Eken* lijkt een wat traditioneler curatorieel concept te volgen, waar de plaatsing en kleurstelling van de individuele werken belangrijk is en goed heeft uitgepakt. Ekin wil “jonge kunstenaars samen laten komen die met raadselachtige blik kijken naar romantisch verlangen, natuur en virtualiteit”. De hiërarchie tussen echt en nep lijkt volgens hem niet langer van toepassing in onze huidige tijd. De deelnemende kunstenaars zoeken naar transformatie van natuurlijke vormen. Bevroren bloemen, dode vlinders en metalen planten laten “het verlangen zien om schoonheid onsterfelijk te maken”.

Er lijkt door de presentatie op het eerste gezicht wat minder eenheid in de tentoonstelling dan in de hierboven besproken tentoonstelling, maar de individuele werken lijken daardoor krachtiger uit te komen. De installatie van *Ersin Eken* zelf belichaamt een organische vertakking in metaal. Door een originele bewerking met een laser-snijder van metalen elementen die in de tentoonstellingsruimte weer kundig in elkaar zijn gezet, met name door kleine metalen bochten, contrasteren deze met verwerkte zachte textiele verbindingen van latex stof op andere delen van het werk en rondom liggende roze ballen; het geheel straalt rust en kracht uit.

Kyra Nijskens creëerde artificiële fossielen van epoxy-rots en daaromheen acryl op hardboard, hetgeen een aantal unieke werken oplevert. De combinatie van vormen en kleur komen zacht en organisch over. Beeldhouwer *Jakob van Klinken* is een waar meester in wat ik zou willen omschrijven als ‘aluminium organieken’, organische vormen in aluminium gegoten, een materieel contrast dat leidt tot een bijzonder sculptuur. Er staat van hem echter ook prominent een multimedia-sculptuur in de grote zaal, waar technische artefacten (een oude computer of een onderdeel van een oud vliegtuig, bovenop een pastelkleurige raket, daarop weer een bijna twee meter hoge zwartkleurige sculptuur met een groene wingerd, met helemaal bovenop een plastic-rode bolle vorm met een uitstekend ‘pijpje’) op kundige wijze zijn samengevoegd tot een fascinerend bouwsel.

Isabelle Jeanne (Dis)connected 2025

Isabelle Jeanne toont schilderijen van een verbluffende eenvoud, met geïsoleerde bloemen, lichamen, veren, een ring, kompas, een hand en lippen, overdekt met vitrage, die, als ik ze zou moeten categoriseren, symbolistisch genoemd zouden kunnen worden. Het kleurgebruik per werk is beperkt tot veelal maar vier kleuren.

Op verschillende wanden hangen ook schilderijen van *Shimon Kamada*, een Japans kunstenaar die net als de meeste anderen in Nederland studeerde. Zijn werken lijken afkomstig uit een andere beeldtraditie, bijvoorbeeld een groot werk waar arbeiders gezamenlijk eten op de fabrieksvloer, een dagelijks ritueel dat zich nog steeds in veel industriële bedrijven in Japan lijkt af te spelen.

Vervreemding van de natuurlijke omgeving en ons lichaam vormt het bindend element van *Life Potential 2*. Het organische wordt getransformeerd door gebruik van op het eerste gezicht ongewone, artificieel gecreëerde materialen.

Dood en Leven als cyclische beweging, in beide tentoonstellingen lijkt dit een onderstroom. De kunstenaars hebben, door soms uniek materiaalgebruik, dominante vormen van urbaniteit en de alomtegenwoordige artificialiteit door gebruik van bijzondere combinaties van technieken zeer beeldend weten vorm te geven.

Beide tentoonstellingen liepen tot 28 september, 2025.

Interviews behorende bij deze bespreking zijn te beluisteren via radioneverno.nl

Onbeperkt Houdbaar?

Tekst Sipke Huismans

Foto's Margreet Bouman

*“Rang is alleen Rang, is alleen Rang
Als er Rang op staat
Waarom lang gepraat
Als er Rang op staat ?”*

- Anonieme copywriter

*“Ik ben zo dom dat de filosofie niet
verstaanbaar kan worden voor mij. Daar
staat tegenover dat de filosofie zo slim is
dat ze mijn domheid niet kan vatten. Deze
tegenstellingen worden gemedieerd in een
hogere eenheid c.q. in een gemeenschap-
pelijke domheid. “Merkwaardig genoeg
glip ik zo toch mee.”*

- Søren Kierkegaard

Ik ging naar Den Helder om in Kunsthall 45 een tentoonstelling te zien van de Nederlandse Aquarellistenkring, welks bestuur de leden en enkele gasten had opgeroepen om werk te laten zien dat ze zelf als houdbaar, ja misschien zelfs als onbeperkt houdbaar beoordelen. Goede kunst verlost je even van jezelf, goede kunst maakt gelukkig en toen ik van mijn favoriet, *Pien Hazenberg*, tien werken terugzag gebeurde dat. Ook was ik weer onder de indruk van de onnavolgbaar geladen aquarellen van *Kees Slegt*, de meditatieve uitzichten uit het atelierraam van *Theo de Feyter* en de verbluffende draai die *Rudolf Valster* aan het maniërisme geeft, terwijl de papieren mensen van *Peter Bes*, hoe stil ze ook stonden, lééfdén. De Kunsthall 45 is een aangename ruimte, een plek waar Den Helder trots op mag zijn en nu de Hollandse Aquarellistenkring, in het bevrijdingsjaar 1945 opgericht, zich daar bijna compleet presenteerde, allemachtig prachtig, 80, niet kinderachtig, kijken niet kopen, zoals de marktkooplui in Tunis aan wal tredende Hollanders toezingen, werd

het een festijn, een spannend en soms geheimzinnig, nu eens grappig dan weer diep ernstig mengsel met klaoenstoten van *Marjoke Staal*, verstilde landschappelijkheden van *Marjan Plug*, klankkleur van *Helga Kos*, intimiteit van *Ellen ten Kroode*, stedelijk leven en streven van *Joanna Quispel* en nog veel, veel meer.

Maar wat de schouw domineerde was de inzending van *Margreet Bouman*. Een dubbele rij monumentale gezichten, alle gelijk, niet aan te ontkomen, raadselachtig maar in hun letterlijkheid en in de herhaling fascinerend en door de virtuoze maakwijze op mysterieuze wijze overtuigend. Maar van wat? Voor de zoveelste keer vroeg ik het me af, zowel geboeid als licht geïrriteerd. Die ogen, die ernstige, misschien zelfs wat melancholische blik...Ze kijkt je tienvoudig niet aan, je zou kunnen gaan fantaseren dat het hier een pleidooi betreft om van kijken over te gaan op *zien*. Maar degradeer je haar werk dan niet tot conceptkunst, werk ten behoeve van een idee?

Atelierfoto

Universum zonder titel, 2020, gemengde techniek, collage, 29,7 x 21 cm

Terwijl ik zo stond te twijfelen, werd ik besprongen door de herinnering aan een andere blik, aan wijd open ogen die mij leken aan te kijken, maar die mij naar alle waarschijnlijkheid niet zagen. Ik vertel het hier in telegramstijl, anders lijkt het nog of ik er trots op ben. Een zondag in het voorjaar, de narcissen bloeien, slechtgehumeurd fiets ik door de stad. Op de Pieter Lastmankade staat een kind aan de waterkant te schreeuwen. Je met andermans kinderen bemoeien geeft altijd gezeik, dus ik doe niks. Maar dan zie ik dat hij aanstalten maakt om te water te gaan. Ik gooi mijn fiets neer en hol ernaar toe. Van ongeveer twintig centimeter onder het wateroppervlak, waarop wat narcissen drijven, kijkt een ander kind mij aan. En geeft op dat ogenblik de geest. Wat ik uit het water haal is een lijk. Nog nooit heb ik me zo geschaamd, ik schreeuw het kind toe, leg het op het gras, hou het op zijn kop, ik doe alles fout en tenslotte laad ik hem op mijn schouder en marcheer,

Nothing to Fear, 2009/2010, waterverf op papier, (12 x) 122 x 142 cm.

onder inmiddels grote belangstelling van omwonenden naar het huis van Koos en Yde, een bevriend lerarenechtpaar dat ik juist niet van plan was om te bezoeken. De belangstellenden willen mee naar binnen, maar ik zie kans, samen met Koos tot de keuken door te dringen en de deur met enig geweld tegen de inmiddels ontstane oploop dicht te duwen. Daar ligt hij in een dikke plas water en ik hoor mijzelf roepen:

“Nou, kómt er nog wat van ?”

Hij slaat zijn ogen op en zegt op zangerige, een beetje jankende toon:

“Me bloemetjes...”

Inmiddels is er een ambulance gearriveerd en de volgende dag staat in een klein bericht in Het Parool dat de zesjarige Robbie Verlin-den toch nog op tijd uit het water is gehaald. Het summiere contact met zijn vader sla ik over, maar na al die jaren zou ik nog wel eens willen weten hoe het gegaan is, wat hij zag, of zijn broertje hem er in had geduwd, hoe die bloemetjes daar kwamen.

Bij een andere tentoonstelling van de Hollandse Aquarellistenkring, in een van de etalages van het onvolprezen Kunsttraject in de Amsterdamse staatsliedenbuurt, in de Fannius Scholtenstraat om precies te zijn, was ik bij het zien van een serie, eveneens het eigen gelaat van de kunstenaar tot onderwerp hebbende werken, dit keer op A4-formaat, minder in twijfel. Misschien kwam dat doordat hier allerlei extra's, insluipsels. onraad in het beeld verwerkt was. Dat leidde niet af, maar gaf het geheel een vertellende lading, zodat ik dacht: “Ze heeft Kierkegaard gelezen...” Die immers zijn strenge, zo nu en dan onnavolgbare betoog de vorm van een verhaal geeft. In de tram naar huis belde ik Margreet op om te zeggen hoe haar werk die saaie straat had veranderd.

A4 tekening 6

Als er sneeuw op de autoruiten ligt, kan ik niet anders dan daarin met mijn wijsvinger gezichten tekenen. Hetzelfde geldt voor beslagen ramen van tram of bus. De ogen daarvan gaan al gauw mooi huilen. En in het Blauwe Bos heb ik eens, geteisterd door steekvliegen, paardendazen en andere insecten, met olie-krijt ruim 3200 gezichten (Hans Locher heeft ze geteld) aangebracht op de zaagvlakken van langs de Compagnonsweg opgestapelde boomstammen; dit tot vreugde en vermaak van de schaarse passanten en ook een beetje als tegenwicht voor de verontwaardiging in het dorp over de aangerichte ravage, nu weer eens bleek dat wat voor ons de betekenis heeft van een gedicht, voor Staatsbosbeheer gewoon hout is.

Physionomisering, het maken van gezichten is ieder van kinds af aan bekend. Margreet Bouman heeft er een levenswerk van gemaakt en er een oeuvre op gebouwd. Hoewel het haar eigen gezicht is, zijn het geen zelfportretten. Ik verlang niet naar kunsttheoretische analyses van haar werk of een inleidende toelichting op haar motieven. Ik wil me blijven verbazen over en soms ergeren aan haar vasthoudendheid en ik kijk op tegen de nog telkens toenemende zeggingskracht en brilje van het werk.

www.margreetbouman.nl

‘Het bestaan is een onoplosbaar probleem’

PIETER HERMANIDES (1932 – 2019)

Willem van Beek

In 2020, kort na zijn overlijden in 2019, verscheen er een boek over kunstenaar en voormalig Arti-lid Pieter Hermanides. Deze rijk geïllustreerde uitgave biedt niet alleen een fraai overzicht van zijn werk uit de periode 1972 – 2001, maar schetst aan de hand van teksten van samensteller Jacques van Alphen, Frank Lubbers, Karel Meijers en een interview door zijn dochter Elisa tevens een uitgebreid beeld van zijn leven en artistieke carrière.

Vakantie

Recentelijk sprak ik met Leonoor Hermanides-Willenborg, zijn weduwe, in haar huis in Amsterdam Oud-Zuid, waar Pieter – wanneer hij niet in zijn atelier was – in zijn werkkamer werkte aan zijn oeuvre. De kans om dat dagelijks te doen had hij te danken aan zijn vrouw, die er – dankzij een leidinggevende positie in de Geestelijke Gezondheidszorg – voor kon zorgen dat hij zich volledig aan zijn tekeningen kon wijden. Ook een atelier in het WG had zij voor hem geregeld. Daar had hij genoeg aan zijn tekeningen, puttend uit zijn eindeloze fantasie. Of die nu verkochten of niet vond hij niet zo interessant. Als hij tevreden was over een tekening gaf hem dat voldoening genoeg. Wanneer hij een tekening heel mooi vond, hield hij hem trouwens ook liever zelf. Geld was niet belangrijk voor hem, want zoals hij later zou zeggen: ‘dankzij de inspanningen van mijn vrouw had ik toch niets te klagen’. Het liefst was hij dan ook in zijn atelier aan het werk, waar hij een uitspraak van Gerard Reve aan de muur geprikt had: “Op vakantie gaan hoeft niet, het is hier fijn genoeg”. Behalve zijn fantasie gebruikte hij ook zijn aantekeningen in allerlei boekjes en knipsels uit kranten en tijdschriften. Hij was een

fervent lezer en hield de actualiteit bij zoveel hij kon. Al dat materiaal heeft zijn vrouw na zijn overlijden verzameld en geordend in een archief van zijn werk. Daarbij kwamen uit verschillende kasten nog tal van tekeningen tevoorschijn. Dat alles was uiteindelijk de bron waaruit samensteller Jacques van

Alphen samen met Leonoor de informatie en selectie haalde voor het genoemde kunstboek.

Korte biografie

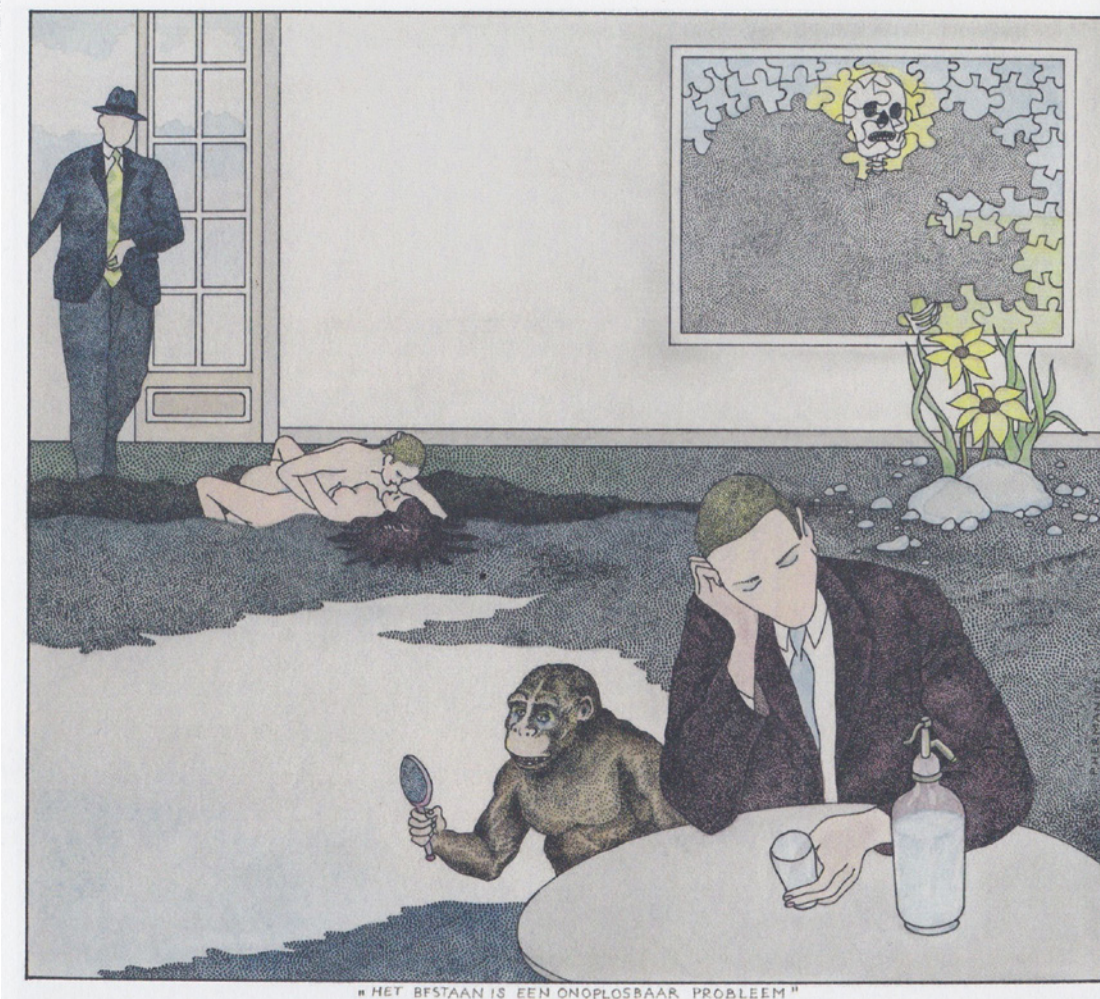
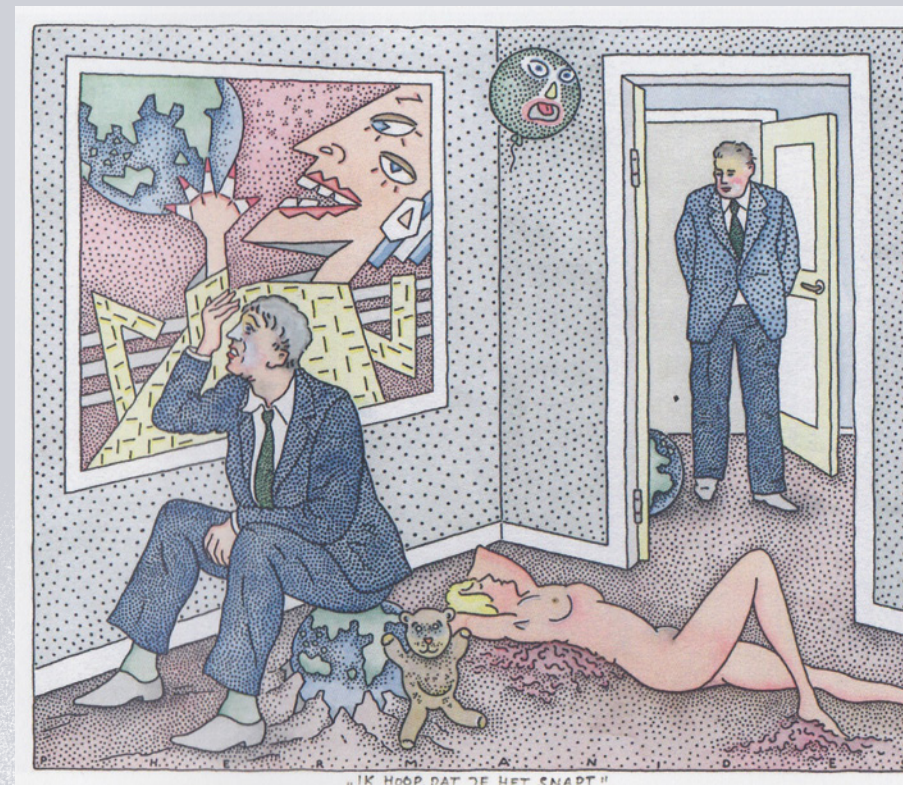
Als liefhebber van tekenen en stripverhalen meldde Pieter Hermanides zich in 1948 aan bij de Kunstnijverheidsschool, de latere Rietveld Academie. Die opleiding werd onderbroken door zijn dienstplicht en daarna niet afgemaakt, omdat hij vermoedde moeilijk werk in de kunst te kunnen vinden. Dus koos hij voor een baan als bedrijfsleider bij een kleine pottenbakkerij. Maar na tien jaar hield hij dat voor gezien, want tekenen

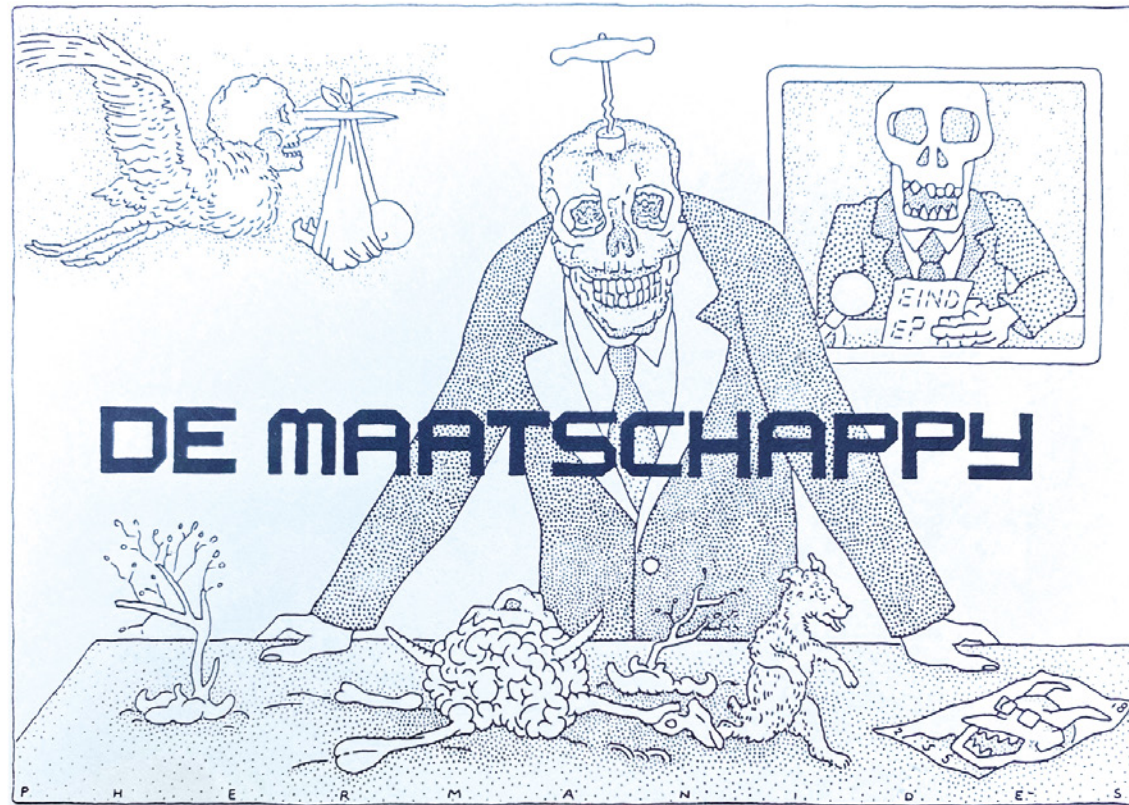

bleef toch zijn grote passie. Dus besloot hij zich aan te melden voor de Beeldende Kunst Regeling, een regeling bedoeld voor kunstenaars die niet van hun werk konden leven. Op die manier kon hij zijn grote passie blijven uitoefenen en werd zijn werk opgemerkt door onder andere kunstenaar Max Reneman, dankzij wie hij mocht meedoen aan een groepstentoonstelling in het Stedelijk Museum van kunstenaarsvereniging De Keerkring, waarvan hij later lid en zelfs penningmeester werd. In tegenstelling tot andere uitbundige en ludieke leden als Theo Kley en Robert Jasper Grootveld, hield Hermanides niet van publiciteit. Hij was eerder schuw en had genoeg aan zijn tekeningen. Wel deed hij regelmatig mee aan allerlei groepstentoonstellingen op veel verschillende plekken zoals in het Stedelijk, Fodor en in 1978 voor het eerst in Arti, waar hij later kunstenaars-lid van werd en in de tachtiger en negentiger jaren vaker zou exposeren.

Vrij Nederland

Zo verkreeg hij binnen de kunstwereld steeds meer erkenning (hij kreeg bijv. in 1984 de Jeanne Oosting Prijs in de categorie aquarel) en bekendheid en kwam hij via het blad De Kunstliefhebber, dat hij samen met Karel Meijers uitgaf, in contact met Carel Peeters van Vrij Nederland. Die bood hem aan tekeningen te maken bij ‘Humeuren en temperamenten’, de rubriek van Gerrit Komrij. De tekenstijl van Hermanides sloot wonderwel aan bij diens filosofisch stukken, waarvoor hij bijna honderd tekeningen maakte. Dat Komrij besloot te stoppen in 1988 vond hij eigenlijk wel fijn. ‘Het werken met deadlines vond ik zwaar, dat leverde soms werk op waar ik niet tevreden mee was. Ik maakte liever incidenteel iets’. Pieter Hermanides heeft zelf

nooit een verklaring voor zijn werk gegeven, dat hij omschreef als 'erg gesloten'. Zijn werken werden wel puzzels genoemd, die door de kijker zelf ingevuld konden worden. Met zijn motto 'Het bestaan is een onoplosbaar probleem' in het achterhoofd lijkt dat geen eenvoudige opgave. Walter Barten omschreef ze in 1981 als 'solistische grapjes, met clichématige aspecten die de alledaagsheid benadrukken, die door onverwachte effecten op losse schroeven gezet worden, versterkt door ironisch-raadselachtige titels, met een verborgen betekenis, die de fantasie stimuleren'. In genoemde uitgave zijn daarvan vele voorbeelden te vinden, werken waarin verhalen verteld

worden die raadselachtig zijn en ruimte laten voor veel interpretaties. Wel komen elementen regelmatig terug, zoals de dood in vele gedaantes, verleidelijke vrouwenfiguren, dreigend beklemmende scènes en ook verwerkte hij zichzelf regelmatig in zijn voorstellingen. 'Ik kom immers in mijn eigen leven ook het meeste voor', zei hij daarover.

Arti

Zoals gezegd werd hij, voorgedragen door twee kunstenaars van De Keerkring, in 1978 actief lid van Arti et Amicitiae. Daar deed hij mee aan exposities, zoals de jaarlijkse salon en werd hij later ook lid van het bestuur, waar hij in 1988 weer uit stapte om samen met graficus Wim Compier een tijdschrift voor Arti te maken, getiteld De Maatschappij. Een blad in zwart-wit, de voorloper als het ware van het huidige blad Articula, waarin veel van zijn speelse en raadselachtige illustraties te vinden waren. Na vijf jaar stopte het blad echter door de penibele financiële situatie van Arti op dat moment. Toen het vijf jaar later weer nieuw leven werd ingeblazen en hij daarbij geen rol kreeg toebedeeld door het nieuwe bestuur, besloot hij – na jarenlang een regelmatige bezoeker geweest te

zijn – zijn lidmaatschap op te zeggen. Een moeilijke beslissing, maar zei hij later 'door mijn ouderdom kon ik toch al veel minder'. Die ouderdom kwam helaas met de spreekwoordelijke gebreken. Hoewel hij helder en scherp van geest bleef liet zijn lichaam hem steeds verder in de steek. Zo kon hij de laatste jaren door allerlei aandoeningen niet langer tekenen; voor hem een moeilijk te verteren feit. Gelukkig kon hij nog wel genieten van zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen. En kunnen wij nog genieten van het rijke oeuvre dat hij heeft achtergelaten. Voor de echte liefhebbers bestaat nog steeds de mogelijkheid werk van hem aan te schaffen bij Leonoor Hermanides-Willenborg.

Info

Pieter Hermanides tekenaar, Samenstelling Jacques van Alphen i.s.m. Leonoor Hermanides-Willenborg Uitgave Stichting Pieter Hermanides gebonden kunstboek, 105 p., afb. in full colour, mail naar lhermanides@yahoo.com Voor Arti leden €20,- website www.pieterhermanides

Pieter Hermanides in 1971. Foto: Michael Bergman

Tegenover Data als religie de ontregelende kracht van Dada

DRIE WEKEN MUSEUMNACHT

Camiel Hamans

Eenmaal per jaar staan er lange rijen voor de deur van Arti, verdringen zich honderden belangstellenden, jong en oud, kunstkeners en nieuwsgierigen, allemaal om het spektakel van Arti's Museumnacht mee te maken. Dit jaar, 1 november, ongetwijfeld weer. En in de weken daarna vast opnieuw, want Big Dada 3 zal niet minder bezoekers trekken dan de vorige edities: 5.000 Amsterdammers die het Rokin nu niet een keer gebruiken om zo snel mogelijk Kalverstraat of Nieuwendijk te bereiken, maar om te ervaren wat voor een programma Eva Gonggrijp en Arjen Lancel ontwikkeld hebben.

Fantasie

Voor Arjen Lancel is het de elfde keer dat hij de Museumnacht en de aansluitende tentoonstelling en manifestaties organiseert. Al vijf keer won hij de prijs voor het beste Amsterdamse Museumnacht-event. Eva Gonggrijp is een nieuwe naam in dit verband, maar geenszins in Arti of andere Amsterdamse kunstactiviteiten. Vorig jaar was zij de vrouw achter de *Boekie Woekie & Friends* manifestatie in Arti's bovenzalen, de meest succesvolle activiteit sinds jaren.

De manifestatie Big Dada 3, die begint met een exclusieve preview voor Artileden op 31 oktober en die loopt tot en met 23 november, een week meer dan de afgelopen jaren, is een voortzetting van de twee eerdere Big Dada projecten en concentreert zich op de rol van de kunst in een wereld van AI, algoritmes en data. En dit niet, omdat de organisatoren niets nieuws wisten te verzinnen, maar omdat het nog meer dan in de afgelopen jaren duidelijk wordt hoe technologie, hoe het geloof in de almacht van een computergestuurde werkelijkheid en hoe

is, een onverwacht en hoopvol perspectief kan openen. Hoe fantasie een tegenwicht kan bieden tegen de technologie als religie.

Samenwerking

Eva en Arjen hebben daarvoor niet alleen een spectaculair programma vol acts en performances bedacht voor de nacht van 1 november en voor de aansluitende exposities in alle ruimtes van het Arti-pand, maar ook een drie weken doorlopend schema opgezet van een symposium, special events, films, artist talks, catwalk show en

de onvermijdelijkheid van social media het menselijk denken en handelen beïnvloeden. Big Dada laat zien dat zo'n toekomst niet onontkoombaar is. Dat kunst een alternatief

Affiche Big Dada 3, still uit de video 'What is your favorite primitive' (2023) van Li Yi-Fan

disco. Dat doen ze niet alleen, ze werken samen met studenten van het Mediacollege Amsterdam, met de Rietveld Academie, met het Dirty Art Department van het Sandberg Instituut, de masteropleiding ArtScience van de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten te Den Haag, met studenten van de HKU Utrecht en de AHK Amsterdam en met leerlingen van het Keizer Karel College in Amstelveen. De nadruk ligt niet zonder reden op jongeren. Voor hen zijn social media gesneden koek, zij werken dagelijks met AI, worden misschien nog wel meer dan ouderen gestuurd door algoritmen, maar voelen zich hopelijk minder dan hun ouders gebonden aan conventies en durven hun fantasie nog de vrije loop te laten.

Ook kan Big Dada niet tot stand komen zonder financiële steun van buiten Arti. Om het project mogelijk te maken en alle deelnemers een redelijke honorering te bieden zijn subsidies gevraagd en verkregen van het Cultuurfonds, Amsterdams Fonds voor de Kunst AFK, Stimuleringsfonds Digitale Cultuur, Fonds 21 en het Mondriaan Fonds. Bovendien draagt Arti zowel met budgettaire middelen als met mankracht en in natura bij aan de realisering van Big Dada.

Binnenhof

Het totaalprogramma van Big Dada 3 is te omvangrijk om in detail aan te kondigen en te bespreken. Een paar smaakmakers slechts worden er hier uitgelicht. Het gezicht

Margit Lukács en Persijn Broersen: Het Hof van de leeuw - Het Binnenhof

naar buiten is een affiche afkomstig uit een video van de Taiwanese kunstenaar en Rijksakademie-alumnus Li Yi-Fan 'What is your favorite primitive' (2023) en die inhoudelijk een parodie is op een presentatie over technologische toekomstdromen.

Op 13 november komen Pepijn Broersen en Margit Lukács naar Arti voor een artist talk. Vanaf het moment dat ze hun opleiding en vervolgopleidingen aan de Rietveld Academie, het Sandberg Instituut en aan de Rijksakademie hadden afgerond, werken Broer-

sen en Lukács al enige decennia samen. Hun werk waarin live action, fotografie en digitale animatie samengaan, is over de hele wereld vertoond. Tijdens Big Dada is hun 3D animatie 'Het Hof van de Leeuw' te zien, die eerder vertoond is in Den Haag in het kader van de renovatie van het Binnenhof. In een mysterieuze sfeer wandelt een leeuw langs de Hofvijver, laat zijn machtige blik uitgaan naar 's lands vergaderzalen en neemt kalm de plekken in ogenschouw waar normaliter politici en ambtenaren gehaast van overleg naar overleg hollen.

Karaoke

Maarten Vinkenoog, die optreedt tijdens de Museumnacht, brengt zijn voorstelling Vinkenspreeuw, waarin poëzie en livemuziek samengaan. Hij bespeelt akoestische en elektronische instrumenten die hij op zijn zwerftochten over de wereld verzameld heeft en drukt zijn woorden uit in opzwepende taal en beweeglijke lichaamstaal. In dezelfde Museumnacht tovert Roos Groothuizen een ruimte om tot karaokebar. Roos is een multimediakunstenaar, die in 2017 de Icarus Award ontving voor haar 'The Black Box Bellagio', een casino-setting waarin de kijker niet om geld speelde, maar om privacy en data. Roos' karaokebar zal ongetwijfeld evenzeer afwijken van het standaard meezinglokaal, als haar black box dat deed van een normaal speelhuis. De Chinese performer Kexin Hao komt met een vleermuisact naar de Museumnacht, getiteld

Vinkenspreeuw

Pip Greenaway: Bubbel

'Revolutie is een diner'. Zij ziet haar lichaam als onderzoeksobject, maar tegelijk ook als medium en als plek waar dingen plaats vinden en veranderen. Hoe vleermuis, eigen lijf en revolutie samengaan zal in deze eerste nacht na Halloween opgehelderd worden.

Bubble gum

Igor Siler woont en werkt weliswaar in Amsterdam, maar zijn roots gaan terug

naar Servië. Zijn herinneringen aan de Balkan en het familiearchief zet hij door middel van vervormende fotografie, film en decors om in landschappen van tedere, dromerige warmte, een duidelijk contrast met het beeld dat de gemiddelde Nederlander heeft van het Servië anno nu. Pip Greenaway is gefascineerd door consumentisme. Ze toont haar afstudeerwerk aan de Koninklijke Academie, een video-installatie van etalages

met daarbij een figuur die zo dwangmatig op kauwgum kauwt dat ze geleidelijk aan zelf transformeert tot bubble gum. Langzamerhand zien we hoe we kunnen verzeilen in illusies, waarin we lijken te geloven en in opgaan. Jeroen van Loon komt met video's waarin robots de plaats van mensen innemen en waarin dezen zelfs zover gaan dat zij het irrationele gedrag van mensen lijken te kopiëren om zich dat vervolgens eigen te maken.

Đặng-Vũ Đặng, die naast zijn kunstenaarspraktijk ook werkzaam is als tandarts, serveert zichzelf en zijn Nederlands-Vietnamese cultuur als afhaalmaaltijd. Voor een eerdere tentoonstelling maakte hij al eens zelfportretten met ingrediënten uit de Vietnamese keuken. Nu gaat hij opnieuw aan de slag met voedsel, maar ook met foto's en film. Zijn streven is te laten zien hoe een intergenerationeel trauma geaccepteerd en verwerkt kan worden. Zo'n trauma ervaart hij aan den lijve als kind van Vietnamese ouders, die eerst van Noord- naar Zuid-Vietnam gevlucht zijn en jaren later, na het vertrek van de Amerikanen, vandaar naar Hoorn. Tijdens de avondopstellingen van Big Dada 3 zal Dang-Vu Dang 'performatief koken'.

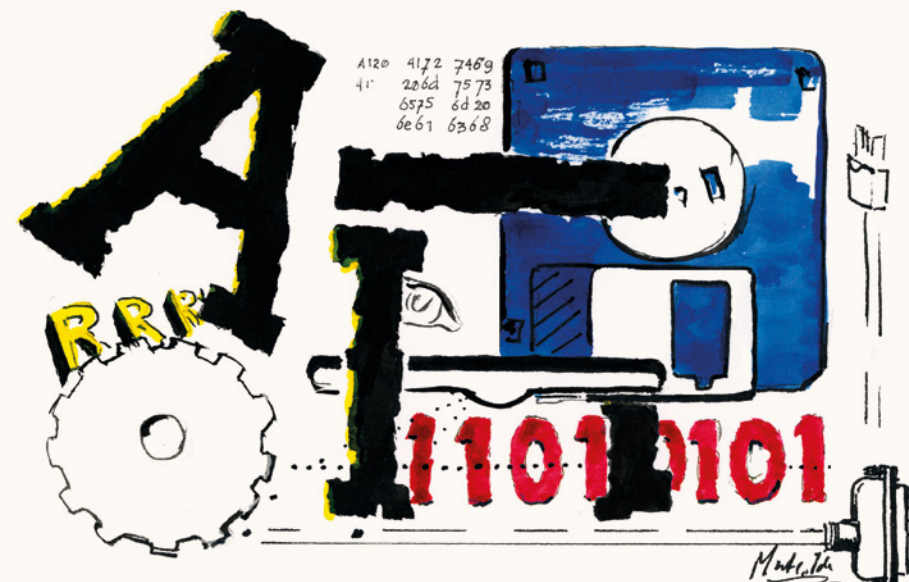
Als alles gaat zoals nu gehoopt, zal tijdens de Grande Finale op vrijdag 21 november Big Dada 3 niet alleen met een vrolijk dystopische disco afgesloten worden, maar ook met een optreden van Diana Burkot, leadzangeres van de uit Rusland verdreven feministische rockband Pussy Riot. Als iemand kan laten zien, hoe je uit het keurslijf kan breken dan is Diana dat.

Info

<https://arti.nl/agenda/31-10-2025/big-dada>

Igor Siler: Harvest

Tekening Mathilde MuPé

journaliste, zangeres en meer dan vijftig jaar kunstlievend lid

GERDA TELGENHOF

tekst en foto's Kees Funke Kupper

Ik ben geboren op Walcheren, in de oorlog, op een rustige kerstavond zonder bombardementen. Op mijn vijfde keerden mijn ouders de Schelde en het strand de rug toe en groeide ik verder op in Rotterdam. Ik deed er mijn eindexamen HBS-B en ging Spaans studeren in Amsterdam. Daar lokte al snel het uitgaansleven. Ik leerde kunstenaars en journalisten kennen en zette mijn eerste stappen in Arti en De Kring. Dat beviel. Geld voor de contributie had ik niet, maar ik nam me voor: ooit word ik hier lid.

De studie Spaans schoot er een beetje bij in door allerlei nevenactiviteiten, al las ik wel veel. De studentenkaart gaf toegang tot film en theater. Ik ging zingen in een studentenkoor, kreeg mijn eerste zanglessen van operazangeres Elisabeth Glastra van Loon en flamencolessen van María Ruiz. Leuke uitjes waren de ontmoetingsavonden tus-

sen studenten en Spaanse gastarbeiders, georganiseerd door medestudent pater Theo Beusink.

Net toen ik een prettige studentenbaan had gevonden bij het Luchtvaartlaboratorium in Amsterdam waar ik met een logaritmetafel aanvliegroutes van vliegtuigen berekende,

kwam er een serieuze liefde in mijn leven die me naar Frankrijk bracht, naar Lille. Daar werkte ik op het secretariaat van een textiel fabriek. Lille was een gezellige stad en Parijs was dichtbij. Ik schreef me in voor een schriftelijke cursus Engels-MO bij de LOI, want, dacht ik, als ik in Frankrijk blijf kan ik beter als Engelse juf voor de klas staan dan werken onder de hiërarchie op de Franse werkvloer.

Zo ver is het niet gekomen. De liefde ging voorbij, mijn vader ging dood en ik begon serieus over de toekomst na te denken. Ik besloot mijn studie Engels af te maken en ging werken in Aylesbury in Engeland. De weekenden nam ik de trein naar Londen, liep er de musea af en ging soms twee keer per dag naar toneel, waar ik genoot van topacteurs als Sir Laurence Olivier en Timothy West.

Maar, er kwam een moment dat ik terugverlangde naar Amsterdam. Ik vond een mooie flat in de Bijlmermeer en werk op de marketingafdeling van Geveke Elektronica. Ik mocht meewerken aan de samenvoeging van zusterbedrijven in België, Frankrijk en Duitsland, dus dat betekende weer regelmatig op reis. Ik woonde in Gliphoeve, de flat die later berucht zou worden, en hoopte er lang te blijven. Maar op een dag kwam er een brief van de gemeente met het verzoek om andere woonruimte te zoeken. De flat werd bestemd als doorgangsverblijf voor Surinamers die verwacht werden na de onafhankelijkheid van hun land in een sneeuwstorm 1976. Elke woning die leeg kwam te staan

moest tot die tijd leeg blijven. Het onvermijdelijke gebeurde in juni 1974: in één nacht een massale kraakactie van honderd lege flats, wat leidde tot chaos, lawaai, kapotte liften en stinkende vuilnis op onverlichte brandtrappen. Ik schreef een brief aan de wethouder van volkshuisvesting over de situatie. Omdat ik zeker wilde zijn van de juiste toon, legde ik de brief voor aan mijn goede vriend Henk Hofland, columnist en oud-hoofredacteur van NRC Handelsblad. We zaten in café Keyzer, ik zat benauwd af te wachten, hij las, keek op en zei: "Jij kunt schrijven, je moet bij de krant. Ga maar solliciteren". Twee maanden later, op 1 februari 1975, trad ik in dienst van NRC Handelsblad in Rotterdam en bleef er 30 jaar.

Ik begon als medewerker van de hoofdredactie en ging via redactie binnenland en algemene verslaggeverij uiteindelijk naar de kunstredactie. Als kind keek ik altijd met lede ogen naar mijn broer en zijn vrienden die in mijn ogen een heel wat spannender leven leidden dan mij werd toegestaan. Gelukkig gaf de krant me alle vrijheid om mijn 'jongens'dromen waar te maken. Ik leerde werelden kennen waar je normaal nauwelijks komt. Reportages over twee scheepsrampen voor de Belgische kust bombardeerden me tot scheepsrampenexpert en maakten me thuis in de wereld van bergers, duikers en kustbeheer. Maar ik kwam ook in centra voor geestelijk gehandicapten, de rechtszaal, het Pieter Baan Centrum, bij krakers, feministen en voetbalvandalen en de Olympische Winterspelen in Oostenrijk. Ik vloog mee in een Amerikaanse legerhelikopter tijdens een Navo-oefening, scheerde met een Piper Cub in een sneeuwstorm boven een brandende olietanker, vloog met

het koninklijk paar (Beatrix en Claus) door Canada en zat op de perstribune van Real Madrid. In Madrid maakte ik aan de hand van de onlangs overleden Leo Beenhakker voor het Zaterdags Bijvoegsel een verhaal over het Spaanse voetbal, terwijl ik daarnaast verslag deed van hoog oplopende onderwijsionlusten. Daarbij leerde ik ook de kracht van een rubberkogel tegen je lichaam kennen. In Roemenië bezocht ik na de val van Ceausescu erbarmelijk smerige inrichtingen waarin het regime alles opborg en verwaarloosde wat het niet beviel, tot baby's aan toe. Door goedwillende hulpacties ingezameld speelgoed zag ik in een kaal kinderverblijf onbereikbaar hoog in raamkozijnen staan, want anders "zouden de kinderen ermee gaan spelen en kon het kapot gaan".

Eind 1992 verhuisde ik naar de kunstredactie. Mijn finest hour kwam toen ik op één dag zowel de voorpagina van de krant haalde met Daniel Goldreyers omstreden restauratie van Barnett Newmans *Who's afraid of red, yellow and blue III*, als de opening van het Cultureel Supplement (over vals zingen). Bij de kunstredactie heb ik leren kijken naar kunst en antiek, heb ik me ingeleefd in de wereld van veilingen, beurzen en restauraties en kon ook mijn muzikale belangstelling kwijt op de muziekpagina. Ik had mooie interviews met onder anderen Elly Ameling, Thomas Hampson, Laura Esquivel, Jasperina de Jong en Shirley McLaine. De meeste gesprekken waren plezierig, maar het is altijd afwachten. McLaine kwam briesend op onze afspraak. Ze had een filmopname gehad, ruzie (terecht) met de belichting gekregen en had nergens meer zin in. Gelukkig koelde ze af en samen dronken we een fles champagne.

Na mijn prepensioen heb ik aan de UvA de studie Spaans weer opgepakt, van bachelor tot en met master. Mijn masterscriptie ging over hedendaagse Spaanse literatuur waarin de burgeroorlog (1936-39) en de naoorlogse periode van de Franco-dictatuur een rol spelen. Ik koos dat omdat er rondom 2000 een golf van romans over de burgeroorlog op de markt kwam die zich onderscheidden van boeken over hetzelfde onderwerp in de periode '70 en '80. De nieuwe belangstelling had onder meer te maken met de opkomst van het publiek debat na een periode van onverschilligheid en zwijgen over het verleden.

Ondertussen bleef ik zingen. Meer dan vijftig jaar heb ik, meestal in het Concertgebouw, opgetreden met grote koren zoals het Toonkunstkoor Amsterdam, en het Nederlands Concertkoor onder dirigenten als Bernard Haitink, Roberto Benzi, Hartmut Haenchen en een nog jonge, bevroren Jaap van Zweden. Daarbij zong ik in kleinere koren, ook ooit het Arti-koor. Na de coronatijd besloten mijn man Kees Verkerk en ik te stoppen met al dat gezang. We dachten een zee van tijd te hebben, maar inmiddels zingen we weer uit volle borst in een paar koren.

Buiten het krantenleven schreef ik onder andere een serie informatieboekjes voor 12- tot 14-jarigen over uiteenlopende onderwerpen, van het Panamakanaal tot Kinderen in een oorlog, Elfstedentocht, Varkenspest, de Beeldhouwer of de Speelfilm. In opdracht van het ministerie van Buitenlandse Zaken maakte ik een informatieboek over Nederland, met cd's en illustraties van Geesink Studio's, dat over de wereld in Nederlandse ambassades werd uitgereikt.

HARALD SCHOLE EN VRIENDEN IN DE ART SPACE

Camiel Hamans

Weggestopt lijkt hij, Harald Schole (1953), in zijn kleine atelier afgeschut in een hoekje van de 'broedplaats en maakgemeenschap De Hoop', gevestigd in een oude kartonfabriek in de Zaanse Achtersluispolder.

Beeldhouwer Schole, die indertijd naam maakte met werken voor de publieke ruimte en studies over de metro en architectuur, uitgebracht onder de titel *U-stad* (1999) en die in 2001 samen met Peter van der Heijden de groots opgezette overzichtsexpositie 'A Public Space Odyssey' organiseerde die tegelijk in Arti te zien was en in Arcam, het coördinatiecentrum voor architectuur, maar bovendien ook in honderden mupi's door heel Amsterdam, werkt nu klein en figuratief. Niet zozeer omdat hij niet meer de ruimte heeft voor grote objecten, maar omdat zijn ontwikkeling hem daartoe gebracht heeft.

Bescheiden

Harald, in Arti ook bekend en gewaardeerd vanwege zijn jarenlange curatorschap van de sociëteitstentoonstellingen en die onder collega-kunstenaars geroemd wordt vanwege zijn inzet voor allerhande commissies en zijn hoofdredacteurschap van het *kM Magazine*, toont zich in zijn miniatuurwerkplaats even bescheiden als in zijn huidige werk. Zijn komende tentoonstelling in de beperkte ruimte van de Art Space deelt hij daarom graag met zijn Indiase vrienden Aishwarya Sultania en Nileshekumar Shidhpura.

Monniken

'Figuratie drong zich als eerste aan me op,' vertelt Harald. 'In 1997 kreeg ik een opdracht voor een beeld in Westwijk te Amstelveen. De gemeente benaderde een aantal beeldhouwers om deze uitbreidingswijk leefbaar te maken. Ik was er een van. Ik deed een voorstel voor een architectonisch werk dat op een wat hoger liggend grasveld zou komen, maar daarvoor zou gehheid moeten worden en dat kon niet. Al nadenkend kwam ik toen op een idee voor drie los van elkaar staande monniksbeelden, die samen met drie net geplante kastanjabomen zowel tijd als tijdloosheid symbolise-

Foto's George Maas

Harald Schole met op de voorgrond een ouder werk, een vlinderboom

ren. De bomen groeien in stilte door en laten jaarlijks zien hoeveel hoger ze zijn gekomen, de onbeweeglijk in hun brevier starende bronzen monniken suggereren eeuwigheid, alsof ze daar altijd al gestaan hebben. Alsof er tweehonderd jaar geleden op die plek een klooster stond, waarvan alleen deze geestelijke figuren overgebleven zijn. Een gevoel van rust, wilde ik creëren, in een buurt waar de mensen haast moeten maken om op tijd naar hun werk te komen. Ik krijg af en toe nog opmerkingen van mensen die er wonen. Dat ze er graag naartoe gaan bijvoorbeeld op hun avondwandelingetje met de hond, dat het een rustpunt is.'

Sleutel

'Klein werken is later gekomen en is een gevolg van mijn residencies in India. Mijn vrouw, kunsthistoricus en publicist Edith Rijnja, en ik reizen veel, de laatste jaren vooral naar India. In een ver dorpje stuitten we op een groepje rondtrekkende circusartiesten, acrobaten. Een daarvan was een klein meisje of misschien beter jonge vrouw. Zij ging op een stoel zitten, vervolgens verscheen er een potige man, type krachtpatser, hij plaatste een stok onder de stoel en tilde haar op. Vervolgens zette hij

een tweede stok onder de eerste, net zo lang tot de vrouw een meter of zeven, acht boven ons uitstak. Dat je zo met minimale middelen kunt werken zette me aan het denken en leidde tot een serie 'sleutelfiguren'. Net als het meisje op de stoel gaat het hier om evenwichtskunstenaars. Zolang die

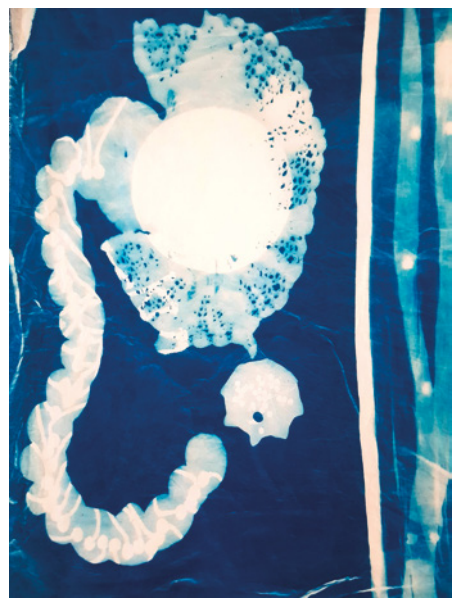
beiden de sleutel vasthouden blijven ze in balans en bewijzen ze waartoe samenwerking in staat is. Ik heb al eerder beelden uit deze serie laten zien. Een geïnteresseerde koper wilde een sleutelfiguur in brons, niet in epoxy waarin ik ze tot dan toe gemaakt had. Zodoende ben ik weer in brons gaan werken

en klein. De tweede serie mini- sculpturen die ik exposeer, sluit aan bij eerder werk dat ik onder de titel 'Gefässe' heb getoond. Letterlijk betekent dit vaatwerk, omhulsels. Voor mij is het een metafoor voor wat erin zit. De bronzen kruikjes en vaatjes zien eruit alsof ze een geschiedenis hebben, barstjes, slijtage en gebruikssporen. Alsof ze willen vertellen wat ze meedragen.'

Quilt

'Edith en ik zijn tot nu toe een keer of zeven uitgenodigd voor een residency in India. Het land, de cultuur en de ambachtelijkheid boeien ons enorm. Net voor de coronaperiode waren we in Pune, de textielstad van India. We werkten daar met vrouwen uit de laagste kastes, die van textielresten en oude kleding quilts maken. Het merendeel van de vrouwen kwam niet uit de stad zelf, maar uit de verre omgeving, tot uit volgende deelstaten toe. Met hun gezinnen waren ze voor de workshop in Pune neergestreken. Het was de bedoeling dat wij nieuwe vormen met ze zouden ontwikkelen, waardoor ze andere, westerse afzetmarkten konden vinden. We hadden daartoe tevoren al Nederlandse vormgevers benaderd. Het bijzondere was dat deze vrouwen, die vaak al op heel jonge leeftijd uitgehuwelijkt zijn, nu in feite kostwinners werden. We betaalden ze, zorgden voor eten enzovoorts; desondanks bleven ze ondergeschikt aan hun echtgenoten. Toen corona kwam, besloten de mannen terug te keren naar hun dorpen. De vrouwen moesten dus mee. Het project stopte, jammer genoeg. Edith en ik zijn toen verder gaan reizen. In Ahmedabad, de groot-

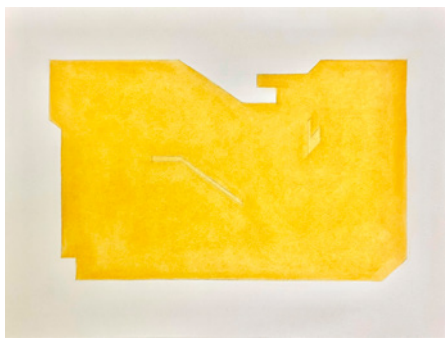

Aishwarya Sultana, Pregnant Man cyanography on archival cotton (foto kunstenaar)

Werk Harald Schole

ste stad van Gujarat, de deelstaat die aan Pakistan grenst en waar nog veel ambachtelijk werk te vinden is, zijn we toen een dag of vier, vijf te gast geweest bij deelnemers van onze workshop. Daar hebben wij Aishwarya Sultana en haar man Nileshkumar Shidhpura, die we kenden van een eerdere residency, ook weer ontmoet. Vanuit hun huis in Gandhinagar, de hoofdstad van Gujarat, hebben we bijzondere weverijen en befaamde 'stepwells' kunnen bezoeken. Stepwells zijn waterreservoirs die je bereikt door een of meer lange trappen af te dalen. Deze trapputten hebben een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de ondergrondse architectuur in West-India van de 7e tot de 19e eeuw. Aishwarya is net als wij heel ambachtelijk geïnteresseerd. Ze maakt onder meer keramiek, maar in de Art Space laat ze cyanotypes, blauwdrukken, zien. Dit

Nilesh Shidhpura Zonder titel, pastel op zuurvrij papier (foto kunstenaar)

is een heel oude fotografische techniek, waarbij je een lichtgevoelige oplossing op papier aanbrengt en die door zonlicht laat belichten. Nilesh is professor aan een designacademie en is geobsedeerd door techniek. Hij exposeert abstracte kleurvlakken, waarin iets gebeurt. Onze samenwerking komt tot uitdrukking in een logo dat ik voor deze expositie in de Art Space gemaakt heb.

Info

Harald Schole en vrienden uit India: Art Space 20-30 oktober

Is Vincent van Gogh wel eens in Arti geweest?

VAN GOGH EN ARTI

Roelof van Gelder

Dat is wel zeker. Hij kwam geregeld in Amsterdam en woonde er zelfs meer dan een jaar. Hij wilde namelijk predikant worden, net als zijn vader. In mei van het jaar 1877 ging hij er, 24 jaar oud, wonen bij zijn oom Jan die schout-bij-nacht was en commandant van de Marinewerf op Kattenburg. Vincent had toen al wat minder geslaagde baantjes achter de rug, namelijk bij een kunsthandel in Den Haag, Londen en Parijs, als hulponderwijzer en hulppredikant in Engeland en als bediende in een kantoorboekhandel te Dordrecht.

In Amsterdam bereidde hij zich voor op het staatsexamen dat hem toelating zou bezorgen tot de universiteit. Daar zou hij theologie gaan studeren. Uit alles in zijn brieven blijkt zijn

Vincent van Gogh op negentienjarige leeftijd

belangstelling voor de kunst. Op zijn kamertje bij oom Jan boven prikte hij reproducties aan de muur van kunstenaars als Matthijs Maris, Johannes Bosboom en Jozef Israëls. Hij maakte lange wandelingen door de stad met een goed oog voor het schilderachtige van de havens, de werven, de grachten en achterbuurten. Hij bezocht kerken en kerkdiensten. Veel deed hem aan Rembrandt denken. Dat de kunst hem te pakken had blijkt ook uit de bezoeken die hij aflegde aan de verschillende musea en verzamelingen. Zo wandelde hij enkele malen naar het Trippenhuis aan de Kloveniersburgwal (het toenmalige Rijksmuseum), waar destijds onder andere de *Nachtwacht* en de *Staalmeesters* hingen.

Arti

Ook staat vast dat hij tentoonstellingen in Arti heeft bezocht. Op 2 maart 1873 – hij werkte toen nog in Den Haag bij de firma Goupil & Cie – reisde hij naar Amsterdam om in Arti een tentoonstelling te zien. Dat was de Nederlandse inzending voor de Internationale

Wereldtentoonstelling te Wenen, de *Weltausstellung*, die op 1 mei geopend zou worden. Hij vond het 'zeer interessant', zoals hij zijn broer Theo schreef. Er hingen 167 schilderijen van 70 schilders, onder andere van J.W. Bilders, Christoffel Bisschop, Johannes Bosboom, Jozef Israëls en Anton Mauwe.

Tijdens zijn jaar in Amsterdam had hij contact met zijn oom Cor, Cornelis Marinus van Gogh, boek- en kunsthandelaar in de Leidsestraat. Samen discussieerden zij over kunst. Deze oom Cor hield op 24 januari 1878 een kunstbeschouwing in Arti et Amicitiae. Mogelijk was Van Gogh daarbij aanwezig. Het studeren was hem overigens slecht afgegaan en in juli 1878 stopte hij er dan ook mee. Hij vertrok naar de Borinage om daar evangelisatiewerk te doen.

Nog een paar maal is hij in Amsterdam terug geweest, een keer voor de liefde en een keer voor de kunst. In november 1881 probeerde hij de ouders van zijn nicht Kee Vos over te halen om toe te stemmen in een huwelijk met haar. Later in dat jaar schreef hij een brief aan zijn broer Theo waaruit valt op te maken dat hij een tentoonstelling in Arti heeft bezocht en waarover hij van gedachten heeft gewisseld met zijn oom dominee J.P. Stricker.

Oordeel

Van Goghs oordeel over Arti was eind 1882, toen hij inmiddels voor het kunstenaarschap gekozen had, niet gunstig. Oorzaak was de weigering door het bestuur van een schilderij van zijn vriend en Arti-lid Anthon van Rappard. Hij feliciteerde hem zelfs ironisch met die weigering en liet zich laatdunkend uit over het oordeelsvermogen van de selectiecommissie. 'Ze zullen nog van ons horen', zo luidt de strekking van zijn brief van 1 november 1882. Hij zag geen enkele reden om zich te laten 'decourageeren'.

In het najaar van 1885 kwam hij opnieuw naar Amsterdam om het in juli geopende Rijksmuseum te bezoeken. Hij maakte twee olieverfschetsen in de stad, een van de De Ruijterkade en een van het Singel.

Van Goghs oordeel over Arti werd er niet beter op. In 1888 hield Arti een tentoonstelling van de Nederlandsche Etsclub. Toen hij de selectie zag was hij verontwaardigd. Hij heeft het over 'die idioten in Dordrecht'. Jan Veth was een van de organisatoren en woonde in die stad. 'Zie je die zelfgenoegzaamheid?', schreef hij

uit Arles aan zijn broer. 'Ze willen zich wel inlaten met Degas en Pissarro – van wie ze trouwens nooit iets gezien hebben.' En zo foetert hij nog even door over het conservatisme ver weg aan het Rokin.

(Met dank aan Hans Luijten)
(Wordt vervolgd)

Arti et Amicitiae ca. 1880

Vincent van Gogh, De De Ruijterkade, 1885.
Olieverf, 20,3 x 27 cm, Van Goghmuseum (Vincent van Gogh Stichting)

DE COMMUNISTENZOON EN HET HAAGSE MEISJE

Monse Weijers

Josje Crince Le Roy

Gerbrand Volger werd in 1940 geboren in Wormer in een arbeidersgezin dat de communistische idealen aanhing.

Evenzeer verdient vermelding dat hij van zijn 13e tot zijn 17e een fanatiek ornitholoog was. Hij kon alle vierhonderd vogelsoorten van Nederland onderscheiden en als hij in gezelschap over het strand liep, kon hij zeggen of een bepaalde vogel een strandloper of een drieteenstrandloper was. De ornithologie leerde hem te observeren, maar ook (daarmee samenhangend) om te tekenen. Hij ging de vogels namelijk tekenen en besloot op zijn zeventiende dat hij die tekeningen belangrijker vond dan de ornithologie. Eerst ging hij echter nog naar de kweekschool voor onderwijzers. Daar schreef hij een keer een opstel, waarvan de leraar Nederlands opmerkte: die jongen kan observeren.

Gerbrand vindt dat de mens een dier is (iets waarmee Articula het van harte eens is) en heeft in verband hiermee, hoewel geen gymnasiast, een grote belangstelling voor mythen ontwikkeld. Zo schilderde hij Aktaeon, een man met een koeienkop die door zijn eigen honden wordt verslonden en ook 'Leda en de zwaan'. Ook de titel van zijn boek, dat op punt van verschijnen staat, ligt in die lijn: 'De kunstenaar als diersoort'. In het verlengde hiervan liggen zijn door literaire werken geïnspireerde schilderijen: 'Under the volcano' van Malcolm Lowry, 'Der Erlkönig' van Goethe en Don Quichote van De Cervantes. Gevraagd naar het genre waarbij zijn werk zou onderbrengen, kan hij zo gauw niet op een passende term komen, maar Willeke helpt hem: figuratief, maar niet realistisch.

Samenwerking

Gerbrand ontmoette Willeke rond zijn veertigste. Beiden hadden toen al een huwelijk achter de rug. Willeke met de journalist Phi-

lip van Tijn van wie ze twee dochters had. Gerbrand had twee zonen. Hij was lid van de aankoopcommissie van de BKR en werd

Gerbrand Volger en Willeke van Tijn

daarin opgevolgd door Willeke. Om haar in te werken nodigde hij haar uit op zijn atelier. En daar sprong de vonk over. Willeke verkeerde in een creatieve impasse. Ze had geen atelier, werkte thuis aan de keukentafel aan schilderijtjes over alledaagse onderwerpen, maar verlangde er hevig naar om groter werk te maken. Op het atelier van Gerbrand, dat rook naar de olieverf, zag ze hoe het ook kon: groots en meeslepend.

Een van de eerste projecten, waar ze samen aan begonnen was dat van Van Gelders papierfabriek. Deze fabriek in Wormer, de geboorteplaats van Gerbrand, werd van de ene op de andere dag gesloten. De romantiek van het verval die er hing trok hen aan en ze gingen er een jaar wonen. De olieverfschilderijen die Gerbrand er maakte en de gouaches van Willeke neigen naar het abstracte en bieden de beschouwer (althans deze) weinig kijkgenot, maar speelden een belangrijke rol in hun ontwikkeling. Het was de eerste keer dat Willeke, die bekend stond om haar kleine, kleurrijke en realistische schilderijen, op groot formaat werkte. Ze maakte zich daardoor los van de 'stijve precisie' van de Haagse academie. In januari 1983 werd de hieraan gewijde expositie geopend in Aorta, de voormalige drukkerij en redactieruimte van Het Algemeen Handelsblad. Henk Hofland hield een toespraak, later verscheen er nog een brochure over met tekst van Max Pam.

Dit project was het eerste van wat ze later hun 'industriële periode' gingen noemen. Na de afronding van het Van Gelder-project begonnen ze te denken aan de Hoogovens, omdat ze na de neergang van een fabriek graag een industrie in vol bedrijf als uitgangspunt wilden nemen. Ook hier wisten ze zich toegang te verschaffen. Tussendoor hadden ze nog een werkperiode in de Amsterdamse Tram-werkplaats. Hun motivatie was deze: 'Het is van cultuurhistorisch belang dat twee eeuwen industriële geschiedenis in de vorm van beeldende kunst worden vastgelegd'.

Socialistisch Realisme

In de nieuwe eeuw begonnen Willeke en Gerbrand aan een gezamenlijk project, waarvoor hun beider belangstelling voor het socialistisch realisme in het communistische Rusland het uitgangspunt vormde. In het kunstenaarstijdschrift BK-informatie deden ze verslag van hun Rusland-avontuur: Willeke kreeg een schok der herkenning toen ze bij Gerbrand thuis de jaargangen 1953 en 1954 van het geïllustreerde tijdschrift Soviet-Union doorbladerde. Ze zag hierin de onvervulbare verlangens, de overdreven poses en theatrale personages terug die zo'n grote

rol speelden in haar vroege werk. Ze was nieuwsgierig naar wat er nog van die beeldtaal over was. Later ging ze die sovjetkunst imiteren en parodiëren. Zo ontstond een serie schilderijen (madonna's) naar aanleiding van de 'Fontein van de vriendschap der volkeren' (Alexanderplatz Berlijn) waaromheen vijftien metershoge vergulde vrouwenfiguren de Sovjetrepublieken symboliseren. Ook maakte ze een serie tekeningen over de op bevel van Stalin weggeretoucheerde slachtoffers van zijn regime. En ze schilderde de balletdanser Vatslav Nizjinski in fantastische decors: Nizjinski à la De Chirico (de

naam wordt in navolging van het Frans ten onrechte altijd geschreven als Vaslav Nijinsky).

Gerbrand had een andere invalshoek. Na de ineenstorting van de Sovjet-Unie zag hij voor het eerst de metro-stations in Moskou en Sint-Petersburg, die hij tot dan toe alleen kende uit de euforische beschrijvingen van zijn ouders: ondergrondse balzalen met honderden kroonluchters, beelden, reliëfs, wandschilderingen en mozaïeken. Hij schilderde deze balzalen, maar liet er mensen uit het hedendaagse Rusland in figureren. En hij linkte deze 'Kathedralen van de vooruitgang' met de Russisch-orthodoxe kerken, eveneens bedoeld om het volk te imponeren – en substitueert voor de verloren idealen. De gelovigen kruipen er over de grond, maar er wordt ook hemels gezongen.

Deze schilderijen, tekeningen en objecten werden in september 2008 geëxposeerd in alle grote zalen van de Haagse Pulchri Studio onder de titel: "Back tot he USSR. Ideals long past". Henk van Os sprak het openingswoord en er werd een drietalige catalogus uitgebracht met tekst van Alexander Munninghof. Deze catalogus – een van de 33 best verzorgde boeken van 2008 – kwam in handen van Sjeng Scheijen, indertijd cultureel attaché in Moskou. Hij legde contact met het NCCA, het National Centre for Contemporary Arts, dat een aantal musea in verschillende Russische steden beheert. En ze werden uitgenodigd voor een expositie in Nizjni Novgorod (het vroegere Gorki).

Notre dame (Gerbrand Volger)

Troost voor atheïsten (Gerbrand Volger)

Na eindeloze perikelen in verband met subsidie en transport vond de expositie inderdaad plaats van 29 januari tot 28 februari 2010 met 72 werken in 12 zalen, met als ondertitel 'Over de Sovjet-erfenis in de huidige kunst'.

Verdwijnen en verschijnen

Ons gesprek (naar aanleiding van hun komende tentoonstelling in Arti), dat plaats vond op 19 september in de comfortabele woning van Willeke en Gerbrand aan de Vondelkerkstraat spitst zich nu toe op onze gezamenlijke vriendin Lisette Lewin. Ik heb haar ruim zestig jaar gekend, vanaf beginjaren zestig. Van de collegebanken, maar ook via de socialistische studentenvereniging Politeia. Maar Willeke nog langer: vanaf 1947. Lisette heeft me vaak verteld hoe de kennismaking verliep. Ze woonden naast elkaar en Willeke vroeg over de heg heen: wil je mijn poes zien. Ondanks perioden van

verwijdering zijn ze altijd contact blijven houden. Willeke vertelt dat ze ook lid is geweest van Politeia. Ze zegt dat Lisette bijna al haar tentoonstellingen heeft geopend, maar dat klopt niet helemaal: naast de al genoemde Henk Hofland en Henk van Os, was er ooit ook nog Nico Scheepmaker en later Paul van Vliet. En ze vertelt me iets dat ik nog niet wist: het boek "Bach onder de palmen" van Lisette is gebaseerd op wat haar broer, de fluitist Ubo Dijkstra, in Thailand meemaakte.

Bij het afscheid krijg ik een tas met materiaal mee, onder andere het vuistdikke, een halve meter lange en brede boek "Verdwijnen en verschijnen" van Willeke. Als ik het thuis doorblader beseft ik pas met welk een groot kunstenaar ik de eer heb gehad een gesprek te voeren. En ook de cd van een film over Willeke en Gerbrand, die in 2019 in Kriterion in première is gegaan. Daarin kan ik

alles vinden wat ik wil weten, zeggen ze erbij. Maar tot mijn woede en frustratie lukt het me niet om hem op mijn aftandse computer af te spelen. Om er toch iets mee te doen heb ik de titel maar boven dit stuk gezet.

Info

Willeke van Tijn en Gerbrand Volger, 45 jaar samenwerking in Arti, expositie in Arti van 11-18 oktober

Atelier

L'après-midi d'un faune (Willeke van Tijn)

Kunst over de vloer

Willem Gorter: 'Mijn honden krijgen geen alcohol'

Bob Polak

Tekeningen: Katelijne Davids

Veel mensen hebben kunst aan de muur hangen, anderen hebben kunst over de vloer lopen of in de tuin liggen, of op het balkon of soms zelfs bij hen in bed, want ook elk huisdier is een kunstwerk..

In deze serie artikelen komen betrokkenen bij Arti (kunstenaars, kunstlievende leden, bestuursleden en anderen) aan het woord over hun huisdier, hun huis-kunstwerk.

Hoe heet je ook alweer van voren en van achteren?

Van voren heet ik Willem en van achteren Gorter en dat al 83 jaar.

Familie van Herman Gorter?

Weet ik niet.

Wat is je functie of betrokkenheid bij Arti?

Ik ben beeldend kunstenaar, ik ben al meer dan vijftig jaar lid.

Je hebt een huisdier?

Sinds november 2024 heb ik weer een hondje. Mijn dochter vond dat ik weer een hondje moest nemen, want ik kwam volgens haar te weinig buiten.

Aantal?

Eén hondje. Eén hondje is genoeg.

Naam of namen van je hondje?

Ze heet Zout. Ze hoorde bij een ander hondje en dat heette Peper, maar dat was geen prettig stel. Die twee konden eerlijk gezegd helemaal niet goed met elkaar overweg.

Hoe kwam Zout bij je over de vloer?

Ze komt uit het asiel, het is een vrouwtje, ze is tien jaar. Hiervoor had ik ook een hondje, maar dat is twee jaar geleden overleden aan een nierziekte...

Ze dronk te veel?

Wel nee, mijn honden krijgen geen alcohol.

Je was weer toe aan een hondje?

Tja... Ik ben dus 83, loop niet meer zo goed, wilde eigenlijk geen hondje meer, maar ja... We hadden haar ontdekt op een filmpje op internet. Het was liefde op het eerste gezicht. Dus wij naar het asiel. Heb je die oortjes gezien...?

Hoe zou je het karakter van Zout willen omschrijven? Wat is het voor type?

Ze is van het vuilnisbakkenras, maar daarom natuurlijk niet minder dan een van het rashondenras. Zout is zachtvaardig, laconiek, lief en ze luistert goed. Ze blijft ook goed naast me lopen, dat lukte bijvoorbeeld nooit met mijn vorige hondje.

Hoe heette dat hondje?

Luce.

Hm... Dat verwijst enigszins naar Lucebert, een kunstenaar die tijdens de Tweede Wereldoorlog ook niet altijd in de goede pas wist te lopen. In dat verband: Zijn er zaken die jij Zout verbiedt?

Ze loopt op straat altijd aan de riem en ze mag van mij niet blaffen naar een andere hond. Dat deed ze in het begin heel veel en nu een stuk minder. Het was wellicht uit angst, dat blaffen. Ze had vijf maanden in het asiel gezeten. Wel bijzonder: ze werd toen éénmaal in de week 'uitbesteed' om met gedetineerden in de gevangenis om te gaan, dat wil zeggen altijd met een vaste gedetineerde. Dat werd vastgelegd in een dagboekje. Nee, ik weet niet wie die man was, zulke informatie blijft allemaal privé.

Hoe vaak ga je nu met haar de deur uit?

Vier keer per dag, ze komt naar me toe als ze de deur uit wil. Overdag lopen we wisselende rondjes, maar 's avonds een vaste route, ik woon in de buurt van de Nieuwmarkt. Voordat je het vraagt: ik heb altijd poepzakjes bij me om haar ontlasting op te rapen en mee te nemen. Kijk, ik heb ze altijd bij me. Zout en ik houden altijd ons straatje schoon.

Wat krijgt je hond zoal te eten?

Hondenbrokjes natuurlijk en speciale worst met lamsvlees en rijst, af en toe een snack.

Mag ze mee naar bed?

Ja, ze slaapt elke nacht bij me aan het voeteneind. Dat geeft ons allebei heel veel rust.

Brengt je hondje nog weleens geluid voort?

Zoals gezegd: ze blaft nauwelijks nog... alleen als ze ergens van schrikt, dan springt ze ook meteen weg. Toen de burens gingen verbouwen en die metalen steigers in elkaar werden gezet... Daar kon ze slecht tegen, tegen dat geluid, maar van vuurwerk is ze dan weer niet bang.

De dichter Max de Jong was overgevoelig voor geluid, of het nu de piano was van de burens of de radio of hun blaffende hond...

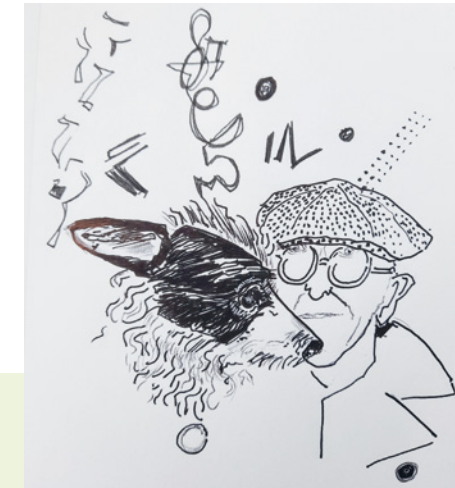
Daar heb ik allemaal gelukkig geen last van. En Zout al helemaal niet.

Nooit aan een ander huisdier gedacht? Is een kat niets voor jou? Of een konijn? Of een papegaai? Leuk toch?

Ik heb ook weleens een kat gehad, hoor, die kwam hier gewoon aanlopen en ging nooit meer weg. En vroeger had ik een konijn voor mijn dochter. Dat zou een dwergkonijn zijn, was me verteld. Ik had een hok gemaakt, maar dat konijn werd almaar groter en groter, dat was helemaal geen dwergkonijn! En daarna had ik een tamme rat over de vloer. Mijn kinderen namen die weleens mee naar school, verstopt onder hun trui, dat was eind jaren zestig.

Ik dacht altijd dat je óf hondenmensen hebt óf kattenmensen, dat dat nooit samen gaat...

Nou, dat klopt niet, hoor. Dat kan prima samengaan.

Je hebt gelijk. W.F. Hermans was een echte kattenman, heeft daar vaak over geschreven en gepubliceerd, maar hij heeft ook weleens een hond gehad en dat dan tegelijkertijd met die katten. Nog iets. Is het niet jammer dat er in Arti geen huisdieren rondlopen?

Is dat zo? Ik neem Zout altijd gewoon hier mee naartoe. Nooit problemen mee gehad.

Wat is het allermooiste boek van een beeldend kunstenaar dat je kent over een hond? Denk bijvoorbeeld aan de boeken van Dirk Wiarda en Frits Marx Woudstra...

Zou ik niet kunnen zeggen, die boeken ken ik niet. Maar als het om andere kunstvormen mag gaan, ik ben wél in 1986 naar dat toneelstuk van Wim T. Schippers geweest, 'Going to the dogs', ik hou helemaal niet van toneel, maar daar móést ik echt naartoe! Ik heb me werkelijk kostelijk geamuseerd!

En het mooiste kunstwerk, schilderij of beeldhouwwerk met een hond dat je kent?

Ook lastig dus te zeggen... In schilderijen uit de zeventiende eeuw of zo zag je vaak honden in beeld, die vind ik altijd wel mooi, maar tegenwoordig...?

Charlotte Mutsaers, niet alleen schrijfster, maar ook beeldend kunstenaar, had of heeft toch ook een hondje?

Ach ja, mijn collega Charlotte Mutsaers! We waren ook ooit in dezelfde periode docent aan de Rietveld. Later kwam ik haar vaak hier in mijn buurt tegen met haar hondje. Dat was tijdens de periode met mijn vorige hondje Luce. Die twee, allebei zwart-wit, verdroegen elkaar bij die ontmoetingen altijd prima en nauwelijks met enig geblaf.

Je bent kunstschilder. Komt je eigen hondje weleens voor in je werk?

Zelden of nooit. Ik maak wel regelmatig foto's van Zout op straat wanneer we aan de wandel zijn en die plaats ik op Instagram.

Dus van die foto's kunnen we nog eens een expositie verwachten in Arti of beter: we maken er eerst een boekje van en daarna doen we die expositie?

Zou wel heel leuk zijn, ja. Dat kan hier in de ArtSpace, maar natuurlijk ook in de sociëteit, maar ja, iemand moet daar dan wel het initiatief voor nemen.

ARTICULA

Artimagazine voor en van Artileden

***Articula is een programma- en verenigingsmagazine
van Arti van en door leden***

COLOFON

Hoofdreactie:

Camiel Hamans

Eindreactie:

Willem van Beek

Redactie:

Josje Crince le Roy, Kees Funke Kupper, Roelof van Gelder, Hans Kuiper,
George Maas, Miriam van Praag, Ronald Ruseler en Caroline Waltman

Medewerkers aan dit nummer:

Willem van Beek, Kees Funke Kupper, Roelof van Gelder, Camiel Hamans,
Sipke Huismans, Hans Kuiper, Bob Polak, Ronald Ruseler, Monse Weijers

Fotografie:

Michael Bergman, Margreet Bouman, Josje Crince Le Roy, Kees Funke Küper,
George Maas, Mirjam van Praag, Caroline Waltman

Tekeningen:

Katelijne Davids en Mathilde MuPé

Basisvormgeving:

Robin Hoogstad

Vormgeving:

Yn Versteeg, StudioS2B

E-mailadres:

articula@arti.nl